

DVA DEMONA: *ORKO* I *MACIĆ*

IVAN LOŽICA

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Pregledni članak o *orku* i *maciću* nastoji na jednome mjestu izložiti podatke o tim dvama demonima i uputiti na njihovu trajnu privlačnost. Čudovište *orko* i vražićak *macić* pripadaju drevnom sloju usmene tradicije, bili su donedavno vrlo popularni u usmenome pripovijedanju, ali obojica su uglavnom danas nepoznati široj publici. Nisu uspjeli ozbiljnije prodrijeti u korpus hrvatske umjetničke književnosti - možda i zbog svojega neslavenskog porijekla. Tekst je napisan tragom bilježaka u radovima M. Bošković-Stulli, pridodan mu je izbor tekstova, a literatura na kraju članka daje pregled rukopisnih i tiskanih izvora o tim mitskim bićima usmenih predaja.

*E le persone già costituito habbiano essere o vere, o finte.
E ciò in quattro capi, in questa guisa:
a persone vere vera passione,
a persone vere finta passione,
a persone finte vera passione,
a persone finte finta passione.*

(Patrizi da Cherso 1587:100v—100r)

Čar bilježaka

Prva knjiga Maje Bošković-Stulli, knjiga *Istarske narodne priče*, tiskana 1959. godine u samo 750 primjeraka, danas je već gotovo nedostupna čitateljstvu.¹ A baš ta knjiga, taj znalački izbor suvremene istarske usmene proze sačinjen prije velikih demografskih i društvenih promjena u seoskom životu, krije literarni i znanstveni šarm koji s vremenom ne blijedi. Nisu tu samo dragocjeni zapisi - tu je i zapanjujuća akribija bilješki uz tekstove, posebno uz predaje. Bilješke sadrže podatke o srodnim varijantama u istarskim, slovenskim, talijanskim i drugim europskim izvorima, a neke od tih bilježaka prave su studije.² Autora ovih redaka, a vjerujem i svakog istraživača odgojenog u duhu novije folkloristike, privlači iscrpnost bilješki -

¹ Vidi: Bošković-Stulli 1959.

² Ističu se posebno bilješke o *Atili, maliku, vukodlaku i krsniku*. Bilješka o *krsniku* zaista je poslužila autorici kao temelj opsežnijega članka u njemačkom časopisu *Fabula* (3/3, 1960:275—298), a taj članak je u dopunjenim verzijama kasnije tiskan i u hrvatskom i u talijanskom prijevodu.

ta iscrpnost zrači vjerom u znanost i ispunja čitatelja nekom gotovo devetnaestostoljetnom pozitivističkom vedrinom.³ U sigurnom smo i mirnom svijetu znanosti. Kao da se u sunčano jutro nalazimo pred sjajnim staklom vitrina u kakvu prirodoslovnom muzeju, ili pred elegantnim hrastovim ormarićem kataloga dobro sređene sveučilišne knjižnice - u bilješkama je sve uredno i na svome mjestu. Ako nečeg slučajno nema, istražiti će se i dopuniti; ako je nešto još nejasno, pojasnit će se marljivim istraživanjem.

Zastanimo malo i pogledajmo unatrag bilješke od broja 127. do broja 119.: za staklom našeg imaginarnog muzeja nisu minerali i fosili; iza bilježaka gledaju nas dva kontroverzna mitska bića, dva gotovo simpatična demona s jakim literarnim nabojem: čudovište *orko*⁴ i vražićak *macić*.⁵

Njihova privlačnost zasigurno je i u tome što nikad nismo sigurni je li zaista riječ o samo dvama demonima. U mnoštvu kazivanja i zapisa javljaju se pod raznim, iako srodnim nazivima; ne samo da se otjelovljuju u različitim oblicima (kako to demoni i inače običavaju), nego i njihov značaj varira. Čini se na neki način da su obojica s onu stranu dobra i zla.⁶ *Macić* je ipak bolji od

³ Neka mi Maja Bošković-Stulli oprostiti na ovim riječima - napokon, upravo je ona utrla put novim pogledima u hrvatskoj folkloristici, zadržavši od komparativnih i filoloških metoda samo ono najbolje i ne upuštajući se nikad (pa ni u prvoj svojoj knjizi) u krajnosti zaključivanja na temelju statističkih obrada raznorodnih podataka.

⁴ *Orko* ima i drugih naziva. Naziv *orko*, tal. *orco* (*lorško, njorko, lorgo, orbo, orvo, orho, orho marin, orkul, manjinjorko, manjinjorgo, manjimorgo, maminjorgo, maninorgo, maninorso*) raširen je u Hrvatskoj uglavnom uz jadransku obalu, u talijanskim pokrajinama Furlanija i Veneto, pa i u Tirolu.. U Hrvatskoj se javljaju i drugi nazivi: *smetinjak, posmetinjak, kurto, pulan*. Naziv *mrak* (i neke izvedenice, kao *mračina, mračnak, mračnjak, pomračnjak, mrakača, mrakan*) poznat je u mnogim krajevima u unutrašnjosti (v. Bošković-Stulli 1959:211; 1975:153; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*: VII, s. v. *mrakača, mrakan*). Noćne prikaze koje opisom odgovaraju *orkovim* oblicima ponekad su u pripovijedanju i bezimene.

⁵ I *macić* ima mnoštvo imena: *malik, tintilin, malečić, malčić, maličić, malić, malićac, malićac, mališac, malizaz, maljik, maljak, maslak, mačić, macaklić, maciklić, macvalić, masmalić, mamalić, macmolić, matiće, mate, macarol, macarul, macaruo, međivančić, nevidinčić, škrat, markaj* itd. (v. Bošković-Stulli 1959:202–211; 1968:427; 1975:143–147). Ali nisu to razna imena za istovjetnoga mališana: svaki od njih i jest i nije zasebno mitsko biće, svaka predaja o bilo kojem od njih razlikuje se u ponečemu od ostalih. *Macići* su skloni transformaciji i kontaminacijama s drugim mitskim bićima, pa i s *orkom*. Ukratko, držim ih ovdje pod skupnim nazivom *macić* iz praktičnih i pojava razloga - ono što ih čvrsto povezuje lik je dječaka u crvenom klobučiću. U tom smislu i znakove *Q* i *M* (koji se u uglatim zagradama javljaju u popisu literature na kraju ovoga članka) treba shvatiti samo kao indikatore.

⁶ Imaginarna bića usmenih predaja mogu se izjednačiti s demonima učene kulture samo *cum grano salis*. Oni nisu ni kršćanski niti pretkršćanski demoni. Naziv demon (unatoč antičkim korijenima) obilježuju u kršćanstvu negativne konotacije. Kršćanski su demoni zli dusi i porijeklom su pobunjeni anđeli. Izvori su kršćanske demonologije u baštini starozavjetnih vjerovanja, no *Knjiga Postanka* ne govori o imaginarnim bićima - - izuzmemo li motiv zle zmije. Etički ambivalentan karakter *orka* i *macića* bliži je pretkršćanskom poimanju demona - iako to vjerojatno nije posljedica njihova pretpostavljenog antičkog porijekla. *Orko* i *macić*

orka, on često pomaže ljudima da dođu do novca ili ih čuva od nesreće. Ali i jedan i drugi plaše ljude, a mogu im doći i glave.

Zašto baš *orko* i *macić*? Izbor nije slučajan. Obojica pripadaju drevnom sloju usmene tradicije i obojica su uglavnom danas nepoznati široj publici, nekako su zapostavljeni. Za razliku od nekih drugih mitskih bića (poput vila i vukodlaka), *orko* i *macić* nisu uspjeli prijeći međe usmenosti i ozbiljnije prodrijeti u hrvatsku pisanu književnost, čak ni u književnost za djecu.⁷ To je pomalo i čudno, pogotovo kad znamo da postoje rani folkloristički radovi o njima.⁸ Možda im demonske, protejske osobine nisu dopustile prijelaz u bajke i priče,⁹ možda su bili previše nestalni i etički ambivalentni za karijeru književnih likova. Slutim ipak i druge moguće razloge njihovoj zapostavljenosti. Oni su bića neslavenskoga porijekla. Nalazimo ih u Hrvatskoj i Sloveniji, ali ih na primjer nema u Srbiji. Zato što ih nema na svim južnoslavenskim prostorima, oni se nisu smatrali "našima", autohtonima. Shvaćali su se kao strani utjecaj,¹⁰ premda su po svoj prilici bili

su folklorni demoni. Obojica žive stoljećima u kršćanstvu, kristijanizirani su i jedino ih takve nalazimo u usmenoj predaji. Dovoljno je sjetiti se da su *macići* i *tintilini* često prikaze djece koja su umrla nekrštena, da o kontaminacijama s *vragom* i ne govorimo. Ali folklorni su demoni "stvorovi kao ljudi", plahoviti i nepredvidljivi - s njima čovjek mora biti oprezan. Njihova etička ambivalentnost (oni nisu ni dobri niti zli) zapravo je nepostojanje "kategorije kvalitete", što je važna značajka tradicijske kulture i središnje pitanje njezine interpretacije. U tome bih se složio s Olgom M. Frejdenberg, koja drži da u mitu (i folkloru) često ne postoji razlikovanje dobra i zla, i da literatura (dodao bih: i učena kultura općenito) sve do 19. stoljeća, pa i do naših dana, provodi "etičku transkripciju" izvanetičkih folklornih shema (v. Frejdenberg 1988:74–127).

⁷ Izuzetak (u slučaju *malika* i *tintilina*) je ime Malika Tintilinića u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić objavljenima 1916. godine (Brlić-Mažuranić 1950:63–74). U Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha* javlja se *nevidinčić*. Tumač na kraju *Balada* otkriva da je *nevidinčić* "duša nekrštenog, nezakonitog djeteta, ubijenog u porodu ili još u utrobi majčinoj, koja luta noćima po svijetu u obliku svijetleće kugle, tražeći smirenje, otkupljenje i izbavljenje" (Krleža 1946:184). M. Bošković-Stulli zamijetila je vezu *nevidinčića* iz Krležina *Nokturna s nevidinčićima* u Langovoj monografiji o Samoboru, koji mogu biti nezakonita djeca, ubijena i skuhana u vještičju mast, ili samo duše djece umrle prije krštenja koje se javljaju kao svijetla klupka, plaču i jauču (v. Bošković-Stulli 1984:88–92; Lang 1914:123, 125, 128). Kad je riječ o *orku* treba spomenuti Vladimira Nazora (Nazor 1948) i Mirka Božića (Božić 1954:94).

⁸ Dovoljno je spomenuti Carićev tekst "Narodno vjerovanje u Dalmaciji" (Carić 1897) i cijeli niz kratkih zapisa u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* (već od prvoga broja iz 1896.) - sve to govori o nazočnosti i popularnosti *orka* i *macića* u hrvatskoj usmenoj predaji na prijelazu stoljeća.

⁹ Premda je *Orcus* poznat u njemačkoj književnosti klasike i romantike, a *Orco* je česti lik rumunjskih bajki (Insam 1974:11).

¹⁰ O *orku* M. Stojković piše: "Možemo naslućivati također, da, kako ni nazivi stalno nijesu hrvatski, tako ni domovina ni podrijetlo nije hrvatsko ni slavensko, nego da ga treba tražiti na zapadu, u Talijana, ili stalnije u Latina, Romana. /.../ Tako smo došli do zaključka, da sve ono pričanje o orku, lorku, njorku i t. d. u Dalmaciji i Istri nije naše narodno nego uneseno izvana budi usmenim budi književnim putem" (Stojković 1932:227).

već ovdje i u vrijeme dolaska Hrvata na Jadran! Mogu li demoni biti politički nepoćudni, mogu li čak i oni biti žrtve etničkoga čišćenja? Zašto je *macić*, koji je u Dalmaciji pred stotinjak godina bio "najobičnije i najčešće noćno strašilo",¹¹ danas gotovo nepoznat? Bilo kako bilo, *orko* i *macić* ostali su u predajama i vjerovanjima, nema im mjesta u knjigama o slavenskom pretkršćanskom panteonu.¹² Nalazimo ih pretežito u folklorističkim zapisima i (danas već rjeđe) u usmenim kazivanjima.

Premda su naizgled oprečni, *orka* i *macića* povezuje svojevrsna fluidnost svojstava, oko njihovih imena okupljaju se i prepleću različiti motivi (koji se ponekad pripisuju i drugim bićima).¹³ To im daje čar tajanstvene neodređenosti snova i govori o dubokim podsvjesnim slojevima ljudske psihe sadržanim u mitskim predajama.

Tragajući za *orkom* i *macićem* krenuo sam od bilješki Maje Bošković-Stulli¹⁴ i od brojnih njezinih terenskih zapisa, a uključio sam i podatke iz drugih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku.¹⁵ Poslužio sam se i tiskanim izvorima - Carićevim "Narodnim vjerovanjem u Dalmaciji" (Carić 1897), Insamovom knjigom *Der Ork* (1974), rječnicima, a posebno *Zbornikom za narodni život i običaje južnih Slavena*.¹⁶

Naučio sam u tom poslu da su imaginarna bića usmene predaje u nečemu nalik na oblake. Kad ih gledamo svojim očima, zapažamo svu njihovu ljepotu i raznolikost, često smo zatravljeni, možda i prestrašeni ugođajem koji stvaraju u krajoliku. Slušamo li dobra pripovjedača, on će nam još i znati dočarati ugođaj olujnih oblaka u orkanskom nevremenu na moru, ili opasno mitsko ozračje ljetnoga podneva. U učenim knjigama o tome možemo naučiti malo ili ništa.

¹¹ Carić 1987:486. Treba dodati da se *macić* pojavljuje i danju.

¹² Izuzetak je *macićev* slovenski (ali i hrvatski) rođak *malik*, kojeg su neke romantičarske interpretacije u 19. stoljeću promovirale u vrhovno božanstvo slovenskoga Olimpa (v. Bošković-Stulli 1959:204–205).

¹³ Nastojeći još bolje osvijetliti naša dva mitska bića, M. Bošković-Stulli je u bilješkama "Usmenih pripovijedaka i predaja s otoka Brača" pokazala da je nemoguće stvoriti definitivni popis njihovih osobina. Potaknuta radovima H. Germdta i B. Insama ustvrdila je da bi određivanje pojma pojedinoga mitskog bića s "reprezentativnim usklađenim obilježjima" bila zapravo fikcija. Ime *macić* pokriva "raznolike međusobno neusklađene motive", a s druge strane neki motivi koji se (prema Insamovu opisu) u alpskim krajevima pripisuju *orku* bliski su nekim hrvatskim motivima u pričanjima o *maciću* (Bošković-Stulli 1975:143–147; Gerndt 1971:134, 162; Insam 1974:86).

¹⁴ Bošković-Stulli 1959:202–215; 1968:427; 1975:143–147, 153–154; 1987:168—169. Spomenute bilješke sadrže i sve potrebne podatke o inačicama predaja o *orku* i *maciću* koji nisu uključeni u ovaj tekst.

¹⁵ Rukopisne zbirke iz dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu označujem u ovoj studiji kraticom *rkp. IEF*.

¹⁶ U tekstu kraticom *ZNŽO*.

Slično je i s mitskim bićima - najuvjerljivija su tamo gdje su viđena. Čitamo li o njima u rječnicima ili enciklopedijama, bit će svedena na tipove - na patuljke i gorostase, baš kao što se i oblaci svode na ciruse, stratuse i kumuluse. Bogatstvo prijelaza nestaje, a s njime i čarolija i atmosfera.

Jednom tiskana i dovedena u red, mitska bića usmenih predaja bitno mijenjaju svoju prirodu: postaju poznata i neopasna, statična i dekorativna poput heraldičkih životinja. Mnoštvo nesigurnih svjedočanstava iz usmenih predaja svodi se na jednoznačne i štire opise u knjigama koji onda obično posluže kao suha građa u (re)konstrukciji drevnih mitologija.

Vjerujem da je to osjetila i Maja Bošković-Stulli. Iscrpnost njezinih bilješki o *orku* i *maliku*, pozivanje na mnoštvo varijanti i ukazivanje na naizgled sitne razlike - nije li to znanstvenički pokušaj čuvanja blaga, bogatstva usmenih predaja, od rutinske generalizacije inače svojstvene učenoj kulturi?

Čini se, dakle, da demoni teško mogu preživjeti prijelaz iz usmenog medija u knjige. Postoje, naravno, tiskani folkloristički zapisi predaja o *orku* i *maciću*, ali oni su raspršeni po brojnim raznorodnim publikacijama i izmiješani s ostalom folklornom građom. Zato sam članku pridodao izbor zapisa predaja iz rukopisnih zbirki (uglavnom neobjavljenih) i iz starijih tiskanih izvora, kako bih čitatelju barem donekle dočarao njihovu pravu, usmenu demonsku prirodu.

Orko

Pokušajmo opisati *orka*. Odmah ćemo naći na poteškoće. Moguće je opisati jednog *orka* ili *mraka* na temelju kazivanja ili predaje, ali to neće biti cjelovit opis mitskoga bića, nego opis jednog njegovog utjelovljenja i viđenja, opis iz druge (ili tko zna koje) ruke. Netko ga je vidio, neke noći, na tom i tom mjestu. Iskaz (ili zapis iskaza) koji nam je dostupan mogao je nastati na temelju pričanja osobe koja je *orka* sama vidjela, ili misli da ga je vidjela, ili izmišlja da ga je vidjela (a vjeruje ili ne vjeruje da *orko* postoji u zbilji). To je rjeđi slučaj. Češće su nam dostupni zapisi iz druge ruke - netko je nekome pričao da je vidio *orka*, a taj (ili netko treći) pričao je o tom susretu zapisivaču. Opisujući *orka* susrećemo se, dakle, s uobičajenim problemom usmenih predaja, koje mogu biti ispričane kao *kronikati*, *memorati* ili *fabulati*. Shvatit ćemo to ipak kao problem žanra, a ne kao problem vjerodostojnosti iskaza. Nema sumnje da *orko* postoji, na ovaj ili na onaj način. Imaginarna bića postoje možda samo u ljudskim glavama, ali postoje. Traganje za njihovim korelatima u pojavnom svijetu, u modusima prostora i vremena, nije posao folklorista. Pravi posao folklorista nije ni da traži

"racionalna" objašnjenja za naizgled nadnaravne pojave koje kazivači pripisuju djelovanju mitskih bića.¹⁷

Opis *orka* kao i svakog drugog mitskog bića mora poći od pojedinačnih iskaza. Kako te iskaze prikupljaju različiti zapisivači u različitim krajevima i vremenima, sintetički opis koji tako dobivamo neće pokazati regionalne i vremenske razlike. A one, dakako, postoje.

Orko se obično pokazuje noću, kao mali magarac koji naraste ili se podigne jako visoko kad ga uzjašeš. Rjeđe se pokazuje kao mazga, pas, kozlić, miš ili ovca (crna). Putnici naiđu na njega na putu, vraćajući se iz grada ili putujući u drugo selo. On pase ili leži, a ponekad se sam podvuče umornome putniku među noge. Ugodno se jaši, pa se putnik opusti i ponekad zaspe. Odmah, ili nakon nekog vremena *orko* se preobrazi, naraste ili se podigne jako visoko i odnese putnika na sasvim drugu stranu od one na koju je namjeravao poći, na drvo, na zvonik,¹⁸ na brdo, kraj lokve itd. Putnik (koji zna kako), može *orka* ponekad nagnati da se vrati na ono mjesto gdje ga je uzjahao (ali samo prije prvih pijetlova). Po nekima, može se zauzdati nerabljenom uzicom, uzicom od janjeće vune ili krunicom (Bošković-Stulli 1959:212; 1968: br. 66., 67.; *rkp. IEF* 751: br. 63., 82., 85.; Žiža; Ptašinski: 12). Postanak *orka* u pričanju se obično ne pojašnjava, i time se on razlikuje od drugih noćnih prikaza (Bošković- Stulli 1975:153). Ipak, po nekima *orko* nastaje na kokošjem gnojištu koje nije bilo sedam godina prekopano ili postaje od smeća. U Poljicima se javlja pod imenima *smetinjak*, *posmetinjak*, *manjimorgo* (v. Bošković-Stulli 1959:212–213 i Ivanišević 1905:269). Kad nestane, za sobom ostavlja smrad ili čak nastaje iz neke smrdljive tvari i na kraju se pretvori u "vrlo smrdljivu tvar" (v. tekst br. 1.). U Sinjskoj krajini zabilježeni su i nazivi *kurto* i *pulan* za *maninorga*, a zovu ga i *manjinjorgo* i *maminjorgo*. Taj "đavlji konj" zasmradio je jahača Petra Palošu izmetom nalik na sinju ili crnu mast, a čitav događaj postao je tako poznat da su se i djeca toga igrala (Bošković-Stulli 1968: br. 69. i *rkp. IEF* 751: br. 61.). U splitskom Velom varošu pričalo se krajem prošloga stoljeća da *manjinjorgo* "pušta neugodne vjetrove" i da "ognjuši", to jest "izlita" od glave do pete čovjeka kojega nije mogao svladati. Splitski je *manjinjorgo* noću u liku magarca mamio ljude po dvorištima i među starim zidovima. Ako bi ga uzjahali, odmah bi narastao u visinu, izmarao jahače višesatnim trčanjem ili bi ih bacio na neko visoko mjesto, a znao bi ih i zbaciti s visine na zemlju gdje bi ostali dugo onesviješteni. Od splitskog *manjinjorga* čovjek se mogao zaštititi svetim moćima ili blagoslovljenom travom, a mogao ga je i ubiti mašući otraga šiljastim nožem bijela drška i bijelih korica (Carić 1897:486).

¹⁷ Naravno, sve što je ovdje rečeno o problemima opisivanja *orka* odnosi se i na *macića* i na druga mitska bića.

¹⁸ Neki čovjek koji je krenuo u solanu u Ston ostao je visjeti na samom zvonu - uhvatio se za *klempac* (*rkp. IEF* 883: br. 178.).

Manjinjorgo se pojavljuje u društvu ostalih đavola u Otoku (*rkp. IEF* 751: br. 113.). *Orko* se boji pasa, koji ga mogu i rastrgati i pojesti (v. tekst br. 8.). U Kuli Norinskoj *orvo* je pred kućom nadigao glavu s velikim ušima (kao u *kenjca*) i proletio (Bošković-Stulli 1987: br. 51.). Ista kazivačica potvrđuje da je to vrug koji se pretvori u životinju, "ko *kenjac*, ko *konj*, *devan*, a uši mu velike" (*rkp. IEF* 883: br. 31.). Na Braču se javlja pod imenima *orho marin*,¹⁹ *marinorko* i *orkomarin*. *Marinorko* se javlja kao magarac koji ne da čovjeku proći, a poslije naraste do pola kuće. *Orkomarini* trče za čovjekom čak po brodskom konopu (Bošković- -Stulli 1975: br. 96., 97.).

Orko sličan ili identičan s gore opisanim javlja se u Istri i u sjevernijim krajevima i pod nazivom *mrak* (v. tekstove br. 2., 6. — 7., 11., 22., 25., 28. — 29., 31.). Po jednom izvoru *mrak* se ne može pretvoriti u psa (v. tekst br. 4.). Od *mraka* se može putnik obraniti i tako da promijeni lijevu i desnu cipelu ili da preokrene kaput, a slično je i u nekim slovenskim i talijanskim primjerima (v. Bošković-Stulli 1959:212—213).

U Istri, a i drugdje, vjerovanja o *orku* kao demonu koji u obliku životinje nosi jahača stopila su se s vjerovanjem o *mraku* ili *orku* kao golemom biću. Tu se *orko* javlja kao gorostas koji opkorači cestu ili kao dva tornja (v. Bošković-Stulli 1959:211). Takav *mrak* stoji često jednom nogom na jednoj gromači ili gomili, a drugom na drugoj. Ponekad ide od stabla do stabla ili od krova do krova. Često nema glave, iako u jednom primjeru puši debelu cigaru (v. tekst br. 28.). On je poput dima, velik je kao stablo oraha. Nestaje u zoru kad pijevci zapjevaju. Opasno je proći između njegovih nogu, ali ne smije se bježati pred njim. Izgubi se ako mu kažeš: "Hodi mrak ća, aš ću te pcurat" (v. tekst br. 28.). Sličan je i *orko* u selu Svirče na Hvaru. Govorilo se da bi umro onaj tko bi prošao između njegovih nogu. Raskrečio bi se preko puta i preskakao s kuće na kuću (*rkp. IEF* 884/I: br. 128.). U Svirčima na Hvaru *orho* je veliki čovjek koji noću zapriječi put, raste i smanjuje se, širi ruke i noge. Ljudi se usuđuju poći naprijed samo kad su trojica (Sv. Trojstvo), jer *orho* bježi od trojice i nestane (*rkp. IEF* 884/I, br. 202.). Jedan je čovjek iz Gdinja na Hvaru naišao u Makarskoj na veliku prikazu koja je jednu nogu držala na jednom kolniku, a drugu na drugom i nije ga propuštala. Morao je tu prikazu tri puta zaklinjati da ga pusti, jer da on nije iz toga kraja (*rkp. IEF* 884/II: br. 28.). U Otoku u Sinjskoj krajini čovjek stoji jednom nogom na Biokovu a drugom na Gradini, visok je kilometar (*rkp. IEF* 751: br. 115.). U selu Bogomolje na Hvaru prolaznik je kod groblja noću čuo jak vihor i vidio *orha* koji je legao preko puta kao veliki daleki čovjek. Znao je da se ne smije vratiti i pokušao ga je preskočiti, ali nije uspio. Ujutro su ga tu našli mrtvoga (*rkp. IEF* 884/II: br. 67.). U Gdinju *orho* stane preko puta, jednom nogom na jednoj, a drugom na drugoj gomili. Tko prođe ispod njega, umre. Jedan je mladić išao curi i naišao na *orha* koji mu cijelu

¹⁹ Vidi: Carić 1897:481—483; Mailly 1986: br. 32.; Bošković-Stulli 1959:213.

noć nije dao da prođe i borio se s njim. Mladić je preživio. *Orho* nastaje od mrtvoga i straši ljude (*rkp. IEF* 884/II: br. 75.). Prikaze, koje se izdaleka doimlju poput čovjeka, a kad im prideš narastu do veličine stabla ili telegrafskog stupa, viđene su i u drugim krajevima. Ponegdje trče za ljudima koji pred njima bježe, čak se i bore s ljudima do zore (v. tekst br. 34.). Sve su te spodobе personifikacije mraka - a tako se i zovu (npr. *mrak*, *mraki* - v. tekstove br. 7., 31.), *mračnjak* (v. tekst br. 33.), *pomračnjak* (v. tekst br. 34.), *mračnak* (v. tekst br. 7.), ako se ikako i zovu.

Po nekim izvorima *mrak* se ne vidi i ne čuje. Škodi pelenama i rublju malog djeteta. Ako vidi dječje pelene, dijete poslije plače. Ako se dječje rublje ne pokupi prije nego sunce zađe, "od djeteta ide zeleno". *Mrak* škodi i samome djetetu ako je noću vani - može mu oduzeti vid, ruku ili nogu. *Mrak* daje djeci zube - ako mu preko kuće bace mliječni zub, on ga pograbi i učini da drugi brzo naraste, ali dijete mora odmah pobjeći u kuću (v. tekst br. 6.). Da "mraki dobiju rodeću ženu van, bi ju na sunčen prah restepli" (v. tekst br. 7.). Dok žena rađa, *mraki* stoje pred vratima i gledaju kroz prozor, ali se izgube čim muškarac ustane i pogleda na prozor. *Mračnak* je sličan mori, ali ne siše čovjeka, nego ga guši (v. tekst br. 7.). Mraku su po djelovanju na pelene srodne *noćnice* (v. tekst br. 5.). Sva ova mračna bića i uz njih povezana vjerovanja i predaje ne bismo smjeli potpuno identificirati s *orkom*, ali je on nedvojbeno njima blizak i u mnogim se iskazima s njima prepleće. Ali ne samo s njima: *orko* na jugu Dalmacije i na crnogorskoj obali, često pod imenom *lorko* ili *lorgo*, postaje identičan vukodlaku ili nekom strašilu (v. Bošković-Stulli 1959: 214; 1975: br. 99. i tekstove br. 12.—14., 21., 23.—24.). I inače u Dalmaciji *orko* se ponekad poistovjećuje s vampirom.²⁰ Već u Lovrićevu opisu *orka* spominju se i vukodlaci koji nastaju vražjim napuhivanjem ljudske kože, ali sam *orko* ne nastaje tako, već od neke smrdljive tvari (v. tekst br. 1.). U nekim primjerima *orko* uzima oblik mješine koja se rasprsne, nestane ili se pretvori u što god drugo (Bošković-Stulli 1959: 213). Carić (1897:486) tvrdi da se *manjinjorgo* noću kao mješina kotrlja pred čovjekom i da se "u podobi mješine najradije pokazuje ženama, a u podobi magarca muškarcima". Kod Skoka je *orkul* (na Rabu) "neko strašilo nalik na mijeh", dok je *lorko* "nekakvo strašilo što se može sresti po noći" i "vampir, tenjac, vjedogonja" (Skok 1972: 566). *Lorko* se može pokazati kao čovjek, kao dub, kao čempres - a to sve raste do neba i poslije se opet spusti do zemlje i nestane (*rkp. IEF* 883: br. 116.).

U članku Marijana Stojkovića o *orku* (Stojković 1932:226—227) autor smatra da je *orko*, kojega u Hrvatskoj nalazimo najviše u Dalmaciji i Istri, stigao u te krajeve kao strani utjecaj, usmenim ili književnim putem. Upozorio je na rasprostranjenost predaja o *orku* u talijanskim krajevima i na

²⁰ "Auf einigen dalmatischen Inseln, auf denen eine slavisierte italienische Bevölkerung wohnt, heisst man den Vampir auch Orko (Orcus)" (Krauss 1908:125).

njemačkom govornom području Tirola. Napominjući da usmeni utjecaj ne možemo pratiti ni kontrolirati, on sugerira i mogući književni utjecaj preko talijanskih zbirki renesansnih pripovijedaka (Basile, *Il Pentamerone* i Straparola, *Le piacevole notti*). Maja Bošković-Stulli ne slaže se s tim mišljenjem i iznosi za to dva valjana razloga: prvi je da ta djela (u kojima se lik *orka* dosta razlikuje od *orka* iz usmene predaje) nikad nisu bila prevedena na hrvatski, a na talijanskom nisu mogla biti dostupna širokom puku. Drugi razlog nadovezuje se na prvi: vjerovanja o *orku* nalazimo i u nekim slovenskim područjima, nalazimo ih i u primorskom zaleđu (Lika), pa i u Crnoj Gori. U cijeloj alpskoj regiji (koja uključuje talijanske, austrijske i slovenske krajeve) *orko* se podudara s našim *orkom*,²¹ što Maju Bošković-Stulli navodi na zaključak o geografski čvrsto kontinuiranoj pojavi, a to isključuje pretpostavku o književnom utjecaju. Predaje o *orku* po svoj prilici su nastale iz stare romanske podloge. Tome u prilog ide i bliskost naziva antičkog rimskog boga podzemlja (Orcus)²² s nazivom *orko* (Bošković-Stulli 1959:214–215). Još potpuniji poredbeni prikaz *orka* daje knjiga B. D. Insama *Der Ork* (Insam 1974), koja uključuje i hrvatske inačice.²³ Kombinirajući filološke i folklorističke metode Insam je obradio *orka* kao naziv i kao lik iz usmenih predaja. Pokazalo se da termin *orko* (i njegove izvedenice) u raznim krajevima objedinjuju različite motive i osobine, ali prepletanje tih motiva i osobina upućuje na povezanost: to nisu strogo razlučena mitska bića istoga imena, nego se prije radi o jednome liku fluidna značaja (v. Insam 1974:86; Bošković-Stulli 1975:144). Iako se Insamova knjiga bavi u prvome redu alpskim krajevima, autor je prikazao *orkove* mijene u prostoru i vremenu, u rasponu od staroga (većinom romanskog) sloja o gorostasnome noćnom demonu (kakvoga i mi poznajemo u Istri i Dalmaciji) do motiva patuljastih gorskih vražićaka nestalne ćudi koji se druže s ljudima i mogu im i pomoći i napakostiti (pretežito u alpskome svijetu). Već sam spomenuo da se u svome patuljastom alpskom obličju *orko* približava našim *macićima*, s kojima dijeli neke motive (v. bilj. 13. i posebno Bošković-Stulli 1975:144).

²¹ Vidi Bošković-Stulli 1959:213–215. Autorica upućuje na primjere iz zapadne Slovenije, na talijanske primjere iz Istre, na primjere iz susjednih talijanskih područja i na primjere iz Austrije.

Upozorio bih čitatelja i na dva novija talijanska izdanja, objavljena nakon 1959. godine: Vidossi 1960:428–435; Maily 1986: br. 35. i bilješka M. Matičetova na str. 198.

²² Ork (lat. Orcus) je bog podzemlja, označava i podzemni svijet, svijet mrtvih. U raznim mitološkim rječnicima identičan s grčkim Plutonom. Po Aureliju Augustinu (Civ., VII, 20.23) Orcus je Jupitrov i Neptunov brat, Prozerpinin muž. Po Apuleju i Petroniju on je i demon smrti, opasan za ljude koje proždire, a hvata ih rukama ili kliještima (Apul., Met., VI, 8; VII, 7; 24; Petron., 62).

²³ Neki netočni podaci o zapisima i pripovjedačima iz naših krajeva potkrali su se u Insamovoj knjizi. O tome vidi: Bošković-Stulli 1975:153.

Orko je složeno i sigurno staro mitsko biće usmenih predaja. Njegova moć transformacije, bolje rečeno "uzimanja tijela" (čime se *orko* rado i često koristi) čini ga klasičnim demonom. To, kao i nastanak *orka* iz gnoja ili smeća možda ipak upućuje i na dodatne "učene", crkvene utjecaje koji su u usmene predaje mogli stići s propovjedaonice.

Macić

Što će dječaku crveni klobučić? Po nekim izvorima, on se u crvenoj kapici i rodio (v. Bošković-Stulli 1959:203 = tekst br. 59.). Nije li ta kapica amniotička ovojnica, posteljica u kojoj se neka djeca rađaju, prozvana inače kapicom sreće? Neke druge patuljke u pričama kapica čini nevidljivima.²⁴ Ali naš dječak nije patuljak, iako je malen rastom. On je dijete, izgubljena duša nekrštena djeteta ili vražić. Neki od tih đavolskih dječaćića se i nisu rodili, oni su se izlegli iz jajeta crnog pijetla ili kokoši. Drugi su duše pobačene, umorene ili nekrštene djece. Treći su se rodili kao deseto muško dijete iste majke. Svi se sklanjaju ispod toga pokrivala za glavu - ispod *klobučića*, *kapice*, *baretice*, *fesića*, čak i *lumbrelice*. To im je važno.

U bilježici o *maliku* Maja Bošković-Stulli piše:

"Iz većine navedenih primjera proizlazi da se *malik*, *massariol*, *mačić*, *macarol*, *tintilin* u osnovi slažu među sobom svojim oblikom prpošna djeteta u crvenoj kapici i čestom vezom s novcem, ali dok se u prva dva slučaja obično radi o demonima brda, šuma ili polja, dotle u onim daljnjim imamo ponajviše duhove umrle djece ili pak vražićka koji se izlegao iz pijetlova jajeta (no granica tu nije oštra). I duhovi mrtve djece i vragovi, gojeni u jajetu pod pazuhom, koji nose gospodaru novac, poznati su na širokom hrvatskosrpskom području i izvan primorskih krajeva. S nekim razlikama: prvenstveno u primorskim krajevima nose oni imena što smo ih ovdje navodili; u cijelom je primorju osobito karakteristično da se oni prikazuju kao ljupka, vragolasta djeca, s crvenom kapicom ili klobučićem, tako slična živim objesnim dječacima" (Bošković-Stulli 1959:209).

Nas u ovoj studiji ponajprije zanimaju *macići* ili *mačići* - poći ćemo, dakle, od njih. Pišući o nazivlju za dječaka s crvenom kapicom, Maja Bošković-Stulli nastavlja:

Ne ispitujući sve ove ostale slučajeve, za nas je u primjerima iz pokrajina Abruzzi i Campagna osobito važno ime maloga demona. S imenom *mazzemarielle*, *mazzamoriello* možemo naime dovesti u vezu s

²⁴ Rođenje u posteljici u hrvatskom se folkloru obično pripisuje *krsnicima* i *vješticama*, a ne *maciću*. Tumačenje kapice kao amniotičke ovojnice ovdje je možda presmiona jungovska interpretacija: pokriti nekoga ogrtačem ili kapicom znači učiniti ga nevidljivim i zakloniti ga od nesreće (v. Jung 1927).

jedne strane našeg i sjevernotalijanskog *macarola*, a s druge strane našeg *macmolića*, *mamalića*, *masmalića*, *macvalića*. O direktnom utjecaju iz spomenutih pokrajina ne može tu biti ni govora, a ni o utjecaju iz graničnih talijanskih krajeva, jer u njima naziv *mazzamoriello* ili slično nije raširen. U ovoj sličnosti imena vidimo mi veoma staru opću mediteransku baštinu s dominantnom romanskom komponentom; kod nas se ta baština slavizirala pa smo tako u Primorju i Istri umjesto "mazzemarelle", dobili *macmalića*, *macmolića* i t. d. Jedino se dubokom starinom može objasniti raznolikost, a istovremena uzajamna povezanost u nazivima i sadržaju tih vjerovanja. O njihovoj antičkoj starini naći ćemo potvrdu s druge strane i kod rimskog pisca *Petronija Arbitra* u njegovom *Satyriconu*, gdje govori o čovjeku "koji se obogatio ukravši kapicu nekom đavolku", tal "foletto" (primjer navodimo prema Borrelliju).

Što se tiče naziva *macić*, možda bi se i on mogao etimološki priključiti skupini o kojoj govorimo; a mogao bi tu biti primaran i oblik *mačić*, koji ga vezuje s mačkom (demonskom životinjom) (Bošković-Stulli 1959:210).²⁵

Nalazimo ih uglavnom u Dalmaciji, najviše u srednjem dijelu, oko Hvara, Brača, u Poljicima, no ima ih i na ušću Neretve, na poluotoku Pelješcu, na Korčuli i drugdje. Kako izgledaju, kako nastaju i što rade *macići*?

Macića (*mazich*) je uočio već Ivan Lovrić: piše da ga neki smatraju anđelom, a drugi vragom (*Lovrich* 1776:200–201; v. tekst br. 35.).²⁶ Po Carrari, *mačić* živi u obitelji i daje novac za makarone (Carrara 1846:164). Po pisanju splitskoga poglavara H. Rehe, u splitskoj okolici 1822. godine još vjeruju u *mačića*, koji se može pretvarati u različite životinje i oblike, pa noću po kući oštećuje, smije se i plače i uvijek se tuži (Stojković 1953:266–267). Maja Bošković-Stulli piše i o jednoj pripovijetki kod F. S. Kraussa, gdje se vjerojatno također radi o *mačiću* (Krauss 1914: br. 137.; Bošković-Stulli 1959:208). U Sinjskoj krajini viđa se dijete u crvenom klobučiću koje skoči u jamu, ali kazivačica ne zna kako se to dijete zove (*rkp. IEF* 751, br. 80.).

Obično se *macići* pokazuju kao mala djeca u crvenoj odjeći i s kapicom. Ali ne uvijek! Na Braču i u Poljicima se *macić* pojavljuje i kao oganj, plamen koji skače. Ponekad mijenja boju od crvene preko bijele do

²⁵ M. Bošković-Stulli priklonila se kasnije prvoj etimološkoj interpretaciji naziva *macić*, držeći da je veza s mačkom tek sekundaran asocijativni sloj (Bošković-Stulli 1975:144).

²⁶ U članku "Čudo od kokota" (Stojković 1931:92) autor u bilješci br. 26. piše: "Da *macići* (tal. *folletto*) donose svojemu gospodaru blago, da mu služe i pomažu, to je vjerovanje za Hrvate zabilježeno već prije 150–160 godina (A. Fortis, *Viaggio* etc 1774, I 64; Lovrich, *Osservazioni* etc 1776, p. 200–201; Wynne Justine, *Les Morlaques* 1788, p. 195; *Costumi dei Morlacchi*, In Padova 1798, p. 191)." Morlakističke izvore trebalo bi potanko istražiti. U Fortisovu djelu *macića* nisam našao (vjerojatno se radi samo o spominjanju višeznačnog naziva *folletto* u poglavlju o praznovjerju Morlaka - v. Fortis 1774:I, 64). Djelo J. Wynne Ursini Rosenberg je zapravo roman, dakle sekundarni izvor.

modre. *Maćić* nosi komad drveta na kome je vatra. (Bošković-Stulli 1975: br. 64., 74.–75., 77.). Na Hvaru, u selu Vrbanj, *macići* su djeca koja se rode mrtva ili umru nekrštena, pokazuju se kao svjetlosti koje skaču po vinogradu (*rkp. IEF* 884/I: br. 155.). Ribari su noću vidjeli vatru, bacili su *maciću* krak od hobotnice i bilo je sreće (*rkp. IEF* 884/II: br. 184.). U Velom Grablju ima i *macić* s jednom nogom i crvenom kopicom, koji se vrti u plamenu. Zna sakriti životinje na nekoliko dana, a poslije ih vrati (*rkp. IEF* 884/I: br. 63.). *Maćići* su mali u bijelim haljinicama i plešu oko ognja. Ne mare za ženske (*rkp. IEF* 884/I: br. 64.).

Maćićev se oblik ne vidi, mali je, a kažu da je sav u crvenom. Ponekad ga čak ne razlikuju od *orka*, magarca koji odnese čovjeka na kuću. *Maćići* (*mačići*) mogu izgristi noge i ruke onomu koji izlazi ili samo obavlja malu nuždu noću, tako da ostanu modrice. Za modrice koje nastaju bez razloga kaže se da je to "*mačićina* istukla". Inače ne čini zla. (Bošković-Stulli 1975: br. 74., 80.). Ribari iz Bogomolja bacili su dva kraka od hobotnice *maciću* koji ih je pratio i imali su dobar ulov. Isti kazivač opisuje *macića* kao čovjeka od pola metra, s brcima, bradom i crvenom kopicom. On živi i na moru i u gori, poprska djecu i odrasle, pa ih žene poslije liječe. Ljudi prijete djeci svojim *macićem*. Dijete koje umre nekršteno postaje *macić* (*rkp. IEF* 884/II: br. 159.). Djeca, brat i sestra, vidjeli su malog *macića* u crvenom i s crvenom kopicom. Brat ga je htio uloviti, pa je poslije bio sav crven, morali su ga ribati - "izgrizao" ga *macić*, koji nastaje od nekrštenog djeteta (*rkp. IEF* 884/II: br. 183.). *Maćić* koji nastaje od nekrštene izvanbračne djece, visok tri pedlja, dolazio je u kuću na Pelješcu, u Kokotica selu.²⁷ U ruci bi držao malu trstiku i triput bi puhnuo. Ukućani su od toga dobivali modrice. Da bi to izbjegli, pržili su mu *fritule*. *Maćić* bi triput udario svake noći na vrata štapićem i ostavljao pred vratima stari novac, a ukućani bi njemu ostavili pred vratima tanjur *pršura*, *fritula*. Da bi se riješili *macića*, napustili su kuću na brdu i preselili se na obalu. I u Sućurju na Hvaru ostavljali su pred vratima *fritule* da im *macić* donese blaga, Našli bi prazan tanjur, ali njega nisu vidjeli (*rkp. IEF* 884/II: br. 186.). U jednoj bračkoj predaji *macić* po imenu Mote (Mate)²⁸ nekoj ženi čuva ovce u vinogradu i lomi noge ovci koja je učinila štetu (Bošković-Stulli 1975, br. 75.). Na Korčuli je *macić* isto duša nekrštena djeteta, a izgredao bi na mačji način onoga tko bi mu dao *priklu* manje (Bošković-Stulli 1959:208; *Slovinac*, III/1880:87). Zanimljivo je da se osim deminutiva *mačić* upotrebljava i augmentativ: *mačićina*, *mačićina* (Bošković-Stulli 1975: br. 80., 83.). *Maćići* znaju odagnati konje, posluže se njima pa ih vrata (Bošković-Stulli 1975: br. 76.). U Vriscniku na Hvaru *mačići* trče i plešu oko stoke po noći. *Mačić* može posisati kozu i odvesti ovcu, koja se ipak

²⁷ Vjerojatno se radi o selu Kokotići pod Zmijjinim brdom, u Podgorju iznad Orebića na Pelješcu.

²⁸ "Mate" je nadimak *macićev* na Braču (Bošković-Stulli 1975, br. 78., 81.).

poslije negdje nađe (*rkp. IEF* 884/I: br. 199.). U Milni na Hvaru *macić* zna pomusti kože noću (*rkp. IEF* 884/I: br. 55.). U Milni *macić* je i mali cvijet, koji raste u potocima i u grmu koji se zove *smarča*. Ne smije ga se ubrati, jer onda iste noći *macić* pomuze kože onome koji je cvijet ubrao. *Macić* se zamišlja kao četveronožna životinja koju nikad nitko nije vidio. Nalazi se samo *macićev* izmet u obliku tvrde smole (*rkp. IEF* 884/I: br. 56.). *Macić* (mali čovjek s bradom i crvenom kapicom) je jašući odvodio kože, ovce i mule u svoju jamu. Životinje bi se vratile nakon nekoliko dana (obično bez mlijeka i gladne). Tada bi uzeli *čarnjenu muhramu* (pretpostavljam: crveni rubac) i tukli po njima uz govornu formulu. Stari su vjerovali u *macića*; nisu ga smatrali velikim štetočinom. Bojali su ga se "kao nekog manjeg duhovnog neprijatelja" (*rkp. IEF* 884/I: br. 65.—66.). On voli prsurate,²⁹ događa se da se sam polije vrelin uljem. To je mali čovjek, splete repove i grivu konjima (Bošković-Stulli 1975: br. 78.). U jednom iskazu iz Bogomolja *macić* se javlja i kao veliki čovjek u crnom klobučiću. Ista kazivačica priča i o prikazi s crvenom kapicom i rukavima, ali u crnoj odjeći. Pastiricu koja ga je vidjela morali su kaditi i jedva je preživjela (*rkp. IEF* 884/II: br. 181.—182.). Na Hvaru pojavio se *macić* i kao janjac velikih zavijenih rogova, s vunom do poda, očiju poput tanjurića (*rkp. IEF* 884/II: br. 68.). Prikazao se i kao jarac kojega je čovjek našao na putu - kad su ga htjeli zaklati, progovorio je i otrprnuo (Bošković-Stulli 1975: br. 82.). *Macić*, koji ima veze s nečistim dusima, nađen je u obliku kozlića na putu iznad Hvara prema Brusju. Kad ga je nalaznik donio do vrata, kozlić je progovorio (*rkp. IEF* 884/I: br. 37.). *Macići*, ili *duhi necisni*, u obliku kozlića, preskakivali su preko noćnog putnika na putu između Staroga Grada i Hvara, u noći na Veliki petak (*rkp. IEF* 884/I: br. 38.). U Starom Gradu kažu da se *macić* može pretvoriti u bilo koju životinju, ali ne u čovjeka. *Macić* donosi blago (*rkp. IEF* 884/I: br. 92.). Prikazao se i kao svinja sa dvanaest prašćića (Bošković-Stulli 1975, br. 83.).

Macić se ribaru koji je lovio s obale prikazao i kao mačka, crno- -bijela, koja jede ulov - ali na kraju su sve ribe bile na broju (Bošković- -Stulli 1975: br. 81.). Može se prikazati kao magarac koji grize, kao čovjek, kao dijete, kao pas ili druga životinja. Ljudima koji ga drže, donosi novac. Kad se ribari vraćaju kući, on dođe za njima i oni mu na vratima daju pečene ribe. Dok mačić prati ribare, ulov je dobar - kad se izgubi, nema ribe. Mačić se ribarima prikazuje kao "momak tako u kipu, na kraju". Ako se tada baci najbolji komad ribe na obalu, ulov je obilan. Ako ne, nema ulova (Bošković-Stulli 1975: br. 80.). *Macić* baca veliko kamenje preko i okolo usidrene barke, ali ne na nju (*rkp. IEF* 884/I: br. 186.). Od *macića* se čuje cika, bacali su mu dvaput ribe, nije mu bilo dosta, bacili su mu i hobotnicu i zatvorili su se u kuću. Ljudi su prije, kad bi ubili prasca, stavljali vani vatru ili žeravu, jer bi

²⁹ *Macići* vole *prsurate*, *prikle*, *montale* itd. Čini se da vole prženo ("frigano"), iako jedu i pečenu i sirovu ribu. U neobjavljenom primjeru s Brača (Bošković-Stulli, *rkp. IEF* 885, br. 55.) *macić* jede pržene krumpire.

inače dolazio *macić* lizati krv (*rkp. IEF* 884/II: br. 27.). Na Hvaru se jedan crni trorogi puž koji se nađe na žalu zove "glava od macića" (*rkp. IEF* 884/I: br. 177.). Vlasnik ribarskog broda iz Hvara priča o *maciću* (*mačiću*) kao maskoti (*igraska*) koju bi ribari iz Komiže, sa Hvara i Brača stavljali pod pramac da im donese sreću. Drugi bi stavljali Gospu pod pramac gajete. Isti kazivač ne zna kako nastaje *mačić*, govori o njemu kao o nekom vihoru, ali kaže da se nije time puno bavio (*rkp. IEF* 884/I: br. 3.).

Macić nastaje od djece koja su umrla nekrštena, donosi novac za određene usluge. Ako ga se žele riješiti, poliju ga vrelom vodom. *Macić* se može prikazati i kao mačka, pas, klupko pređe, svinja. Pojavljuje se i kao malo dijete u crvenoj narodnoj nošnji, smatraju ga malim vražićem (Bošković-Stulli 1975: br. 77., 93.). Posjednicima iz Supetra donosio je *mačić* blago u zamjenu za pršurate ostavljene na prozoru - kad je jedna pršurata nedostajala, nije ih htio uzeti. Nosi blago s kopna i iz mora - s kopna nije donio ništa, iz mora svega i svačega. Pokazuje se kao malo dijete u crvenoj kapici, postaje od umrle nekrštene djece koja odlaze u limb (Bošković-Stulli 1975: br. 79.). U mnogim primjerima *macić*, *mačić* ili *tintilin* nosi blago ako mu se ukrade klobučić ili kapica (v. tekstove br. 51.—52., 58.).

U Gdinju na Hvaru viđen je *mačić* s *lunbrelicom* (kišobranom ili suncobranom), s jednom crvenom i jednom bijelom čarapom.³⁰ *Mačić* nastaje ako dijete umre nekršteno (*rkp. IEF* 884/II: br. 21.). U istom selu jedna je majka proklela sina, rekla mu je neka ga vrag odnese, i stvorio se mladić *pod lunbrelicom* i odveo ga u šumu. Tamo su ga poslije našli s crvenim kišobranom. *Macić* je pobjegao (*rkp. IEF* 884/II: br. 69.). U tom selu postoji i priča o vragu koji se izlegao iz kokotova jajeta držanog pod pazuhom devet dana, i taj vrag je gospodaru nosio novac sve dok taj čovjek to nije nekome odao. No to nije *macić*, koji nastaje od nekrštene i pobačene djece (*rkp. IEF* 884/II: br. 27.). I u Zastrazišću *macić* nastaje od umrlog nekrštenog djeteta. Jednoga su hranili *pašuratama* (*fritulama*), a on im je za uzvrat napunio bačvu blagom i novcem kroz rasporenu kapu. Polili su ga vrelim uljem od prženja, pa je pobjegao (Bošković-Stulli 1993, br. 186.; *rkp. IEF* 884/I: br. 93.).³¹ O istom *maciću* priča se (vjerojatno zabunom) da je bio *morski čovik* (v. *rkp. IEF* 884/II: br. 146. i 149.). Priča se o *maciću* koga poliju vrelim uljem, a on više da se sam polio. Matijaševići iz Bogomolja držali su *macića*, donosio je Matiji sreću u lovu na hobotnice. Stara Paška mu je pržila pršurate, rekla mu je da propuše vatru pa ga je polila vrelim uljem. Sreće više nije bilo. Kad su gradili kuću, ono što su danju gradili noću im se razvaljivalo, dok se nisu zavjetovali i podigli kapelicu sv. Antonu. *Macić* je dolazio i ženi koja je prala

³⁰ *Lunbrelicu* nosi i *mačić* iz Opuzena - v. tekst br. 70.

³¹ Slično se pričalo na Braču (Carić 1897:486—490). O tom bračkom zapisu A.I. Carića i o njegovoj kasnijoj zanimljivoj sudbini kod Maillyja i Babudrija vidi Bošković-Stulli 1959:256; 1975:145 i bilješku M. Matičetova u: Mailly 1986:196—197.

rublje i vrzmao se oko kuće (*rkp. IEF* 884/II: br. 175.—176.). Čini se da je kazivačica iz Brusja vidjela ženskog *macića* kako bježi niz strminu (*rkp. IEF* 884/I: br. 6.). Priča se da su braći Bodlovićima *macići* donosili novac. Ispržili bi *pasurate*, stavili na tanjur i napisali *macićima* koliko novaca da donesu - a ovi bi donijeli (*rkp. IEF* 884/I: br. 34.). U Vrisniku *macić* ima i crveni *fesić*; nađen je na putu kao klupko pređe, a onda skočio iz njedara i prometnuvši se u *macića* rugao se ženi koja ga je našla. *Macići*, mali s crvenim kapicama, nastaju od djece koja su umrla nekrštena i sakriju stoku na nekoliko dana (*rkp. IEF* 884/I: br. 102., 111.). Marin Vranković iz Svirča pričao je da *macić* može nastati na dva načina: od velikog kokotova jajeta nošenog pod pazuhom tri mjeseca i od nekrštena djeteta. *Macić* koji se izlegao iz jajeta jeo je *jôje môtalo* i nosio je gospodaru kese cekina u peć. Isti kazivač pričao je i o nekom *maciću* koji se prikazao jednom kao magarac, a drugi put kao jaganjac (*rkp. IEF* 884/I: br. 123.; Bošković- Stulli 1993: br. 191.). Iz jajeta je i *maljak* u Bukovici (v. tekst br. 45.), a tako je i u okolici Šibenika, gdje *mačića* poistovjećuju s vragom (*rkp. IEF* 102:77; Bošković-Stulli 1959:208).

Matić u Zaostrogu nastaje od pobačena djeteta - ako mu tko uzme klobučić ili štapić, on mu donosi blago (Banović 1918:197—198). *Matić* u Momićima na Neretvi javlja se u podne kao dijete u bjelini s bijelim šeširićem (Bošković-Stulli 1993: br. 185.). Bijela je i *vadica* u Otoku kod Sinja, dijete od pet-šest godina koje preskače preko putnika pjevajući zgodnu pjesmicu (Bošković-Stulli 1968: br. 70.). U Blacama na Neretvi *mačić* ide putem i plače (Bošković-Stulli 1987: br. 54.).

Maciklić ili *macaklić* čini se da se bitno ne razlikuje od *macića* ili *mačića*. On se može izleći iz jajeta (nošenog pod pazuhom) u obličju mačka ili psića (v. tekst br. 43.).

Tintilini iz dubrovačke okolice jako su slični *macićima* u obliku djece. Bitnija je razlika možda samo u tome što se oni često javljaju oko podneva, ili barem tako majke plaše djecu da im sunce ne bi naškodilo. Gotovo uvijek *tintilin* se pojavljuje kao malo dijete, puno rjeđe u kojem drugom obliku. Obijestan je poput *macića*. U Gornjem Zatonu pokazuje čovjeku *roge* i ruga mu se dok peče ribu na moru (*rkp. IEF* 429, br. 33.). U iskazu iz Mandaljene netko noću u samostanu buči i otkriva ljude na spavanju. Obučen u crveno i s crvenom kapicom viđen je kod zvona - - govorili su da je to *tintilin* (*rkp. IEF* 414, br. 7.). *Tintilin* je umrlo nekršteno dijete, u crvenoj odjeći dolazi u kuću i pleše (Bošković-Stulli 1993, br. 182.). *Tintilinu bareta* nužno treba, dat će za nju što se god zatraži (Bošković-Stulli 1993, br. 180.). *Tintilin*, pobačeno dijete, valja se po vreći i zove majku u Ponikvama na Pelješcu (Bošković-Stulli 1993, br. 181.). *Tintilin* traži vode ni iz neba ni iz zemlje (Bošković-Stulli 1993, br. 183.). *Tintilinići* mogu ići i u paru kroz polje; *tintilinić* može imati crni klobučić (*rkp. IEF* 883, br. 176.). *Tintilinićima* su nosili *prikala*, jer su oni gladni. To su djeca koja su umrla nekrštena i imaju zelene klobučice i malu *kotulicu*. Jednom su čovjeku *tintilinići* usuli u vrećicu

nešto i rekli mu da ne gleda - pogledao je i to se pretvorilo u ugljen, ostao je samo jedan zlatni dukat u papuči (*rkp. IEF* 883, br. 191.). *Tintilini* smetaju pralji i trče po *taraci* - u kneževu dvoru u Luci Šipanskoj oni su *spurjani*, nekrštena djeca vlastele (Vuletić-Vukasović 1934a:174, br. 57. = = Bošković-Stulli 1993, br. 184.).

Nasuprot uglavnom dobroćudnim *tintilinima*, *macarol* ili *macaruo* je, kako izgleda, opasniji:

"Spominje se u rječniku Belinovu, Stullijevu, Vukovu. Prema *Rječniku JA* riječ je 'nepoznata postanja, jamačno tuđa'. Po Vukovu podatku iz Boke *macaruo* ili *maciruo* je dijete koje umre nekršteno pa kasnije izlazi iz groba (*Vuk - Rječnik*, s. v. *macaruo*).

Kao opasne duhove, nastale od nekrštene, pobačene djece obilježuje *macarule* i Vuk Vrčević (Vrčević 1934:33; vidi i *Srbadija* 1876:73)."

(Bošković-Stulli 1959:208)

Od srednje Dalmacije stigli smo sve do Crnogorskog primorja. Za razliku od ovog južnog *macarola*, *mazzariol*, *massariol* Talijana u Istri kao i u susjednim krajevima Italije mnogo je dobroćudniji i odgovara *maliku*.

Vrijeme je, dakle, da spomenemo ukratko i *macićeve* sjevernije rođake, barem preko njihova glavnog predstavnika. To je svakako *malik*.³² Njega nalazimo u Istri i na Kvarneru, u Hrvatskom primorju, pa i u Bukovici. U Sloveniji isto tako znaju za njega, a i u hrvatskim kajkavskim krajevima. O porijeklu naziva pisala je dosta opsežno Maja Bošković-Stulli (v. Bošković-Stulli 1959:206), zalažući se za tumačenje koje povezuje naziv *malik* s likom maloga dječaka.³³ O najstarijim vjerovanjima o *maliku* ne znamo ništa, i Maja Bošković-Stulli upozorava da su npr. slovenski romantički raspoloženi pisci 19. stoljeća prilično nekritično od malog demona stvorili vrhovno pogansko božanstvo slovenskog Olimpa, oslanjajući se na rane prijevode Biblije koji su riječju *malik* označavali kumire i idole (v. Bošković-Stulli 1959:204–205). Rekao bih da je argumentacija M. Bošković-Stulli uvjerljiva, no dodao bih još nešto. Bavljenje mitologijom (kao i svaka znanost) prolazi kroz različite mode. Iako je devetnaesto stoljeće bilo stoljeće znanosti, ono je istodobno

³² S *malikom* se, naravno, mogu dovesti u vezu *malečić*, *malicić*, *maličić*, *malić*, *maličac*, *maličac*, *mališac*, *malizaz*, *maljik*, *maljak*, *maslak* i drugi *macićeve* rođaci. Neki od njih javljaju se u primjerima koje donosimo uz tekst. Svi su naši dječaci u kpicama na neki način jako bliski, o čemu M. Bošković-Stulli lijepo piše: "Činjenica što su se predodžbe o domaćem vražićku koji donosi novac, one o duhu umrle djece ili one o malom gorskom demonu, koji također donosi novac, na našem istarsko-primorsko- -dalmatinskom području tako nerazmršivo splele oko lika dječacića u crvenoj kapici, ukazuje po našem mišljenju na ovaj momenat: te su se predodžbe pod različitim utjecajima i u različita vremena stvarale, mijenjale i oblikovale, ali su se na ovom terenu preslojavale preko jednog čvrsto i davno ukorijenjena lika - to je naš dječak u crvenoj kapici" (Bošković-Stulli 1959:209).

³³ Danas M. Bošković-Stulli više nije sklona takvom tumačenju i misli da bi se tu mogla vidjeti pučka etimologija.

bilo i stoljeće mitotvorstva. Čini mi se da je to (naravno u manjoj mjeri) nazočno i u naše vrijeme. O pretkršćanskom religijskom sustavu naših predaka ne znamo mnogo, a probuđena nacionalna svijest tražila je baš takve podatke. U drugoj polovici prošloga stoljeća solarna mitologija bila je na svome vrhuncu i sve je bilo u znaku borbe svjetla i tame, neba i zemlje.³⁴ Možda u tom svjetlu treba čitati i primjer o *mraku* s Krka koji se bori sa Suncem i pobijedit će na kraju, a objavljen je prvi put u listu *Novice* (*Novice* 1859:315). Taj primjer Maji Bošković-Stulli ne izgleda autentično (v. Bošković-Stulli 1959:212). U sklopu solarnog mitotvorstva slovenski je *malik*, kao dobri duh podzemlja neodređenoga postanka mogao biti deificiran u slovenskog Hermesa, kao što se to kasnije dogodilo i sa *zemaljskim duhom*, odnosno *srebrnim carem* u Srbiji (v. Čajkanović 1941:64–65). No, to nije predmet ove naše rasprave.

Malik je, dakle, mali šumski ili brdski demon, ili domaći vražićak koji ljudima pomaže ili donosi novac, a te karakteristike polako slabe prema jugu, gdje on sve više poprima obilježja umrloga ljudskog bića, a katkada i vraga.³⁵ Valja ipak reći da i u kopnenom dijelu Hrvatske imamo nekih podataka (v. tekstove br. 46. i 73.) koji povezuju *malika* i *macića* s vragom, no to sve mogu biti crkveni utjecaji.

Post scriptum

Orkom i *macićem* počeo sam se baviti prije rata. Namjera mi je bila opisati i cjelovito predočiti na jednome mjestu ono što je Maja Bošković-Stulli zacrtala u bilješkama (v. bilj. 13.). Moram reći da sam i u tom poslu opet bio upućen na njezin rad, prije svega na rukopisne zbirke s Hvara, Brača, iz okolice Dubrovnika, s Pelješca i Neretve...

Mogli bismo se upitati što je s našim demonima u ovom *polorčenom* i *pokrkolačenom* vremenu. Gdje su dječaci s crvenim kapicama, gdje su *kenjci* s velikim ušima koji nam nude da ih uzjašemo? Ne bojim se za njih. Kako kaže Aurelije Augustin, demoni natkriljuju ljude i po tome što žive neusporedivo duže od čovjeka i zato imaju neusporedivo veće iskustvo.

Mislim da ne možemo bez demona. Čudovišta usmene predaje bliska su nam možda baš time što su s onu stranu dobra i zla. Rijetko su smrtonosni. S njima bismo mogli živjeti, od njih bismo se znali braniti. Oni su individualizirani i personalizirani, oni nisu totalno zlo.

³⁴ Kratak i inspirativan pregled odnosa između folklorista i mitologa i oštar napad na "monomanijačke" teorije mita dao je Richard M. Dorson (*Dorson* 1960:76–89).

³⁵ Čini se da i Vinodolski zakonik povezuje *malika* s vragom ili zlim demonom: već Jagić primjećuje da bi tamo *malik* mogao značiti *incubo*, *efialte* (v. Bošković-Stulli 1959:205–206; Jagić 1880).

IZBOR TEKSTOVA

1. Orco³⁶

Chi sa cosa sia il Proteo degli antichi, si può anche immaginare cosa sia l'Orco, o sia Maninorgo de' Morlacchi, e ne viene in conseguenza, che l'orco è una favola. Questo per lo più comparisce in figura di asino, ora s'ingrandisce, ora s'impicciolisce. Cento successi vengono raccontati da quelli, che credendo, che l'Orco sia veramente un asino, gli montarono addosso, ed esso era capace portar taluno sopra un albero, a taluno svanire in un tratto, e convertendosi finalmente in una puzzolentissima materia lasciar immerso taluno nella stessa, da cui per fuggirsi si desiderava una fatica immensa. Ma come i Morlacchi sanno la formazione di tutti gli spiriti, così sanno anche quella degli Orchi. Le streghe si fanno coll'ungersi con un certo unguentino, che io non so. I Vampiri vengono formati dal fiato del Demonio, che soffia nelle pelli degli uomini, come abbiamo veduto. Gli Orchi poi riconoscono la loro origine da qualunque materia puzzolente. Questo per verità è ragionare; ma il merito di questo ragionare è dovuto a quelli, che riempiono il loro capo di mille altre follie, più noiose ancora di queste.

(Lovrich 1776:202)

2. Mrak i bučan

U Dubašnici na otoku Krku majke straše djecu, ako ne budu dobra, da će ih *bučan* odnijeti. Više nijesam saznao o tom tajanstvenom biću.³⁷ Poznatiiji je "mrâk". To je gorostas, koračajući od drveta do drveta i od krova do krova. Zlo onome te prodje ispod njega. Ako zamahneš silom prema njemu, nestat će ga. Velika je lijenština te obično miruje. Djecu grabi i nosi daleko od kuće.

(Milčetić 1896:227)

3. Orbo (orko)³⁸

Njega drže oko Vrhgorca za nekakova magarca, kojega isto svatko ne može vidjeti. On se može učiniti malašan kao mačka i velik kao najveći brijeg. On sam želi, da na nj tkogod uzjaši, pa kada uzjaši, on se učini kao brijeg, te čovjek ne može sjašiti, a on ga odnese nevjerovatnom brzinom s jednoga mjesta na drugo i tu ostavi. Ipak njega mogu usilovati da ih povrati na ono mjesto, odakle ih je i ponio.

(Ujević 1896:228–229)

³⁶ Naslovi tekstova preuzeti su iz rukopisnih zbirki ili tiskanih izvora (kao u ovom slučaju). Tamo gdje naslova nije bilo, izmislio sam ih sam. U Kombolovom prijevodu Lovrićeva djela (Lovrić 1948:164) *Orco* je preveden kao *bauk* - zato sam se odlučio za talijanski izvornik.

³⁷ *Bučani* su inače na Krku bili pokladni maskirani likovi srodni *zvončarima*.

³⁸ Ujevićeva bilješka: "*Orbo* talij. slijep; orko je svakako poteklo iz grčkoga Διὸν 'OrcoV. Po Istri i po Dalmaciji često govore Talijani kletvu (u dialektu): 'orco de dio'."

4. Mrak zna šloveka prestrašit

Mrak postane s parvoga večera. S pričela je mali, a pokle narastè sila veli. Sloveku ne će naškodit, 'ko ne mu dela dišpetí (*ruga se s njim*). Kada se komu želí kî dišpet udelat, sila je mali, zapletè mu se mej nogi, onda pošne rast, dobiva priliku, kako od màški, pasa, kozi, konjà i volà i šloveka. Kako šlovek more narást do pedeset sežanj visòk, i tako od manjega na veće rastuè, ponese šloveka kan godar largo, pak ga pusti na kon visokon stablù, ali zvonikù, neka onda san dela, će će.

On zna šloveka i prestrašit. Tako šal je neki šlovek va Cres. Kada se je sbavil, partil (*otputovao*) je s Cresa za doma. Malo je još falilo, dokle je sunce jimelo past. Prišal je do Vodice, sunce je zapalo; pasal je Pridoščicu, pošnel je parvi mrak. Od Pridoščice ovan su 'se goje dragi i vali. 'Saki put, kada bi ta šlovek prišal na one varšići, ke vale zapiraju, čul bi, kako ga neki zove: "Kunpare, hote barzo, ćemo zajeno!", a kada bi od priliki prišal na ono mesto, kede bi se bil čul glas, ni nikoga. Gre on napred, a vavek čuje sejedan glas. Prišal je najzad do raskriža blizu Sv. Petrà. Tu najde jenega veloga čarnoga pasa. Pomislel je san sobu: "Šiguro, ovo je hudoba", (potari ga sveti križ!) i prekriži se. Kada se je on prekrižil, će ćeš ti vit, pas zalajal, zaurlikal i nasmel se, a tomu šloveku od straha pale brageši, onda se stavile, kako da su na njen i odarvenele. Šlovek ni živ ni mart(a)v, ni gol, ni obalčen utekal va sv. Petar od straha k Jivu Petriniću, zidarù.³⁹

Mrak užà šloveka najraje va cimiter zapejät.

(Bartulin 1898:271–272)

5. Noć i pomrčina

"(...) Ta vidite li, braćo, ko je god sugranut (lud), da mu reku, da ga je *zovnulo iz noći*, jer svake vâde i utvare vrzlaju se ob noć, na putove izlaze i raskršća, pa priziru ti se i u kući, a kamo li ne će na dvoru. Ta znate li vi, da ne smije ni roba od pranja ostati ob noć na dvoru, da se suši? Mi u to muški ne éabimo, ali ženske tuve dobro.⁴⁰ Ne valja da nikakva pròbuka omrkne na dvoru, jer bi je mogle *noćnice* otrovati i svašto na nju nabaciti, pa potrebu poslije imaš od vračaricâ. Noć je puna zlije stvari, što se po svačem uvate, a kad robu zateku, onda za najviše se po njoj valjaju i oblače je na se. Pa, moj brajko, ne dadu matere za obe oči male djece na avliju iznositi, pa da je najviša ugriva, pri večeru ni ob noć sporadi noćnicâ da ne bi dijete prostrijelile. Od noći djecu valja čuvati ka' od groma".

(Ardalić 1902:275–276)

³⁹ Bartulinova bilješka: "Jošte je živ."

⁴⁰ Ardalićeva bilješka: "Moj brajko, uprav sinoć to se trevilo. Juče kako je prala djetinju robu, priškrba se mrak, a ona zaboravila unijeti. Taman da će klasit večeru (stolicu je bila i metnula), a istom ti se pljesnu i reče: 'Ajme meni! zaboravila sam robu unijeti; omrče mi na dvoru'. Pa poleti na dvo'; najâ' ja na nju: 'Ođnes' te vrag, kladi večeru, ta ne će lupež doći i ukrasti je!' Dâ, ne bi nju niko ustavijo: osta stolica 'nako prazna, a ona ode po robu, donese je i malo što ne plače sama na se, đe je zaboravila."

6. Mrak

U Gospiću⁴¹ vjeruju, da mrak ima veliku moć. On ne smije doći na pranje i na ruho djetetu. Stoga suši li se pranje djeteta, ili vjetri li mu se roba na zraku izvan kuće, mora se pobrati prije, nego sunce zađe; mrak ne smije na njih pasti. A da se to dogodilo, pozna se najbolje po tom, što od djeteta ide zeleno.

No mrak škodi i samome djetetu. Zato se osobito napršče ne smije dugo vani nosati. Čim nastane mrak, može mu on uzeti "svijetlo" (vid), ruku, nogu ili oboje, t. j. oduzme im snagu, te njima nikad ne će moći micati.

Mrak daje djeci zube. Kad djetetu ispadaju zubi, ne smije ih bacati u smeće ili kamo bilo; mora čekati mrak. Čim mrak dođe, treba dijete, komu je zub ispao, izaći pred kuću, kad nikoga nema. Tada mora zub popasti u ruke, zamahnuti i reći: "evo tebi, mišu, voščeni, daj ti meni koščeni!" S time se zub baci preko kuće, a dijete mora odmah u kuću pobjeći. Mrak pograbi zub i učini, da drugi brzo naraste.

(Biljan 1912:375)

⁴¹ Biljanova bilješka: "Zabilježeno god. 1864."

7. Mraki

Mraki imaju veliku oblast do dece i do rodeće žene. Takova žena ne sme it v mraku van niti do kapičine, jer da mraki dobiju rodeću ženu van, bi ju na sunčen prah restepili. Mraki stojidu - navadno kad žena rodi - vani pred kapičinum i lučuju čez oblok nutri fižu, al ščem se muškarec stane i pogledi na oblok, mraki se taki zgubiju. Ako mraki dojdju do deteta, naškodiju mu, i kak dohaja noć, počme dete skučat. Zato ni dobro decu nikam nosit s hiže po mraku.

Mraki se pretiraju ovak: zeme se šmira od crkvenega zvona, malo trikralskega tamjana, krsnega olja i komadiček starega paramenta (mešne oprave); to se sè dene na žerjavku, pak se nad tem nagrejedu dečini cajnki, s kojemi se onda dete povije, a povito dete se drži nad onem dimom, da se dobro nakadi. To se tak triput detetu napravi i mraki prejdeju. (...) Mračnak je sličan muri, samo kaj on ne cica čoveka, nek ga duši. (...)

(Lang 1914:145)

8. Ništa drugo nego orko

Na sve ove krajeve zna se za orka, a čuo sam i od gospode da ga zovu talijanski njorko. Kažu, da postaje od smetljišta onog, kad se u petak kuća čisti, u subotu smetljište kad predani u kući, i u nedelju, kad se iznosi na bunište (đubar). Od toga izađe malo pule oli ždrijebe, koje najviše sreta ljude po carskije testa obnoć i po drugije ravnije putovije. Nađe se da pokraj puta pase, oli nasred puta izvali se pa leži. Broje ga za najgoru vâdu iliti gadalinu.

Koji ne znadu, kakav je on i što je on, kad ga nađu na putu, od truda uzjašu na nj, a on se lijepo jaše, tako da čoek svaki na njemu se rasklima pa zaspe, a on rasti, rasti, da za vr jablana izađe. Tako čoeka sa sebe iskrene te ostavi na najvišoj visini, kao navr zvonika od crkve, navr koga kuka i strmeni, navr kojije visokije stabala, da jadni čoek, kad se razbudi, nađe se u čudu, ko ga je tu iznio. Najviše orko podvuče se sam pod čoeka pa ga zanese i ostavi, đe ga je volja. Više puta ima da zaluta čije paripče ili magare kuda po polju ili po putu, ma ne će niko da š njim posla ima, klone ga se, jer im je vavijek na umi, da ne bi bio orko.

Neki vele, da orko i sa vukodlakma ortiše, jer da su ga viđali, da po groblju obnoć oko crkve pase. Kazivala mi je pak mater, da je orko došao bio u jednu kuću obnoć te ušao čeljadma u kamoru. Kad su čuli, kako nešto bakti na četri noge, probudiše se i užegoše svijeću te poznaše, da je on. Molili da su ga i zaklinjali, da izlazi, a on nikako nego stao i usvijetlio očima kao luč u nji. Onda su u svake okrećući pitali ga, da ne bi bila koja duša, pa da joj što ne treba. Između toliko, što su ij nabrojili, stajao mirno; kad su najkašnje jednu spomenuli, zamavao je glavom, da su pogodili. Onda su ga pitali, koliko misa toj duši treba, on da je udarao prednjom nogom o tavan i s tijem im broijo; tako pitali su ga, koliko očenaša i zdravije Marija treba za toga reći, a on sve nogom tukući o tavan tako je odbraja, a kućani tuvili. Onda im se poklonio i otišao ča. Gledali su za njim, kud će i što će, a on se zaigra što igda more, da ga stade strašna prdljavina i kresanje varnica iz kopita, i zamače niz polje. Kućani su poslije izvršili za onu dušu, što im je orko naredio.

Kažu psi da su najljući na nj, i da ij se on strašno boji; kad ima puno pasa pa ga obladaju, istrčaju svega na komade te iziju. To je bilo natrag puno godina, da se ja

teke sjećam ka kroz sito i pamtim, kad je glas bio, da su psi orka udavili i izjeli, da su mu čobani u kršu otažje našli, t. j. prednje i zadnje kopito do pô gnjatâ, da mu je runja bila i kopito se caklilo, kao da ga je neko neščim piturao. Ispitivalo se je, da ne bi kome u selu tadaj krepala mazga, pule oli ždrijebe, ma nije se niko odazvao. Tako se ustanovilo, da nije bio ništa drugo nego orko.

(Ardalić 1924:383–384)

9. Odnijeće ga lorko

Ako dijete ide preko podne po dvoru, odnijeće ga lorko.⁴²

(Macan 1932:233)

10. Orko

Osim more postoji drugi zli duh, koga seljaci nazivlju orko. On jedino uživa da može seljaka nositi od jednoga kraja ili mjesta na drugo, a to biva onda, kada putnika na putu uhvati neka malaksalost i zaborav na sebe. Orko nosi putnika (putnicu) ili dijete na leđima po dva tri sata daleko od onoga mjesta, gdje ga je uzeo, ali ne u pravcu, kojim je mislio putnik ići, već u protivnom. Čim se putnik počeo osvježavati na orku, on ga pusti na nekom raskršću.

Često se dogodi, da orko uzme dijete i nosi ga po čitavi dan, ali ga opet donese natrag, samo ga ne ostavi na mjestu, gdje ga je uzeo, nego negdje u blizini toga mjesta. Da se putnik očuva od orka, mora cipele na nozi promijeniti, čim ga počne hvatati malaksalost i nesvjestica. Ovo isto moraju činiti i oni, koji su već bili od orka nošeni, jer bi ih mogao ponovo ponesti u neki drugi kraj.

(Mikac 1934:200)

11. Mrak

Seljaci još se čuvaju mraka, da im dijete ne odnese ili da mu ne naškodi. Zato još prije nego padne mrak, odnesu maleno dijete u kuću i posjednu ga pored vatre, da ga vatra čuva od mraka. Ako netko dođe u kuću u mraku, domaćica baci pred dotičnog vatre, da otjera mrak, koji je možda s njime došao u kuću. Ako se maleno dijete nosi po mraku, omota se u ruho, da ga mrak ne vidi.

(Mikac 1934:200)

⁴² Macanova bilješka: "Orco, talijanska riječ, znači u nas vrag. Ovakvo vjerovanje rašireno je po svim selima dubrovačkog kraja. U drugoj polovici XIX. vijeka srušena je u Lapadu kod Dubrovnika ponajlepša vila dubrovačke vlasteoske porodice Gučetića, koja je prije toga dugo stala prazna, a imala je nadimak 'Lorko'. Za nju se u narodu govorilo, da u njoj straši lorko. 'Doći će po te lorko' i slično jest uobičajena izreka, kojom majke straše svoju djecu, da preko vrućih ljetnih popodneva ne lutaju po selu. 'Isti si ko lorko', kaže se opet onima, koji trčkaraju amo tamo."

12. Mječić krvi⁴³

U Konavlima bio čovjek oženjen i imao tri sina. Nakon nekoliko umro, pa se dizao i dolazio k ženi, da sinovi ne znadu. Žena ti ostane bređa, pa ti sinovi to obaznaju: ko je, ko nije, pa ti ga jednom uhvate sa ženom, i ostala mu u preši bječva, što je ona zapletala. I otada nije više dolazio. Sinovi ne bili lijeni, u popa će, pa ti otvore greb i nađu ga đe sjedi u grebu. Pop mu bacio krpu, pa će lorku da bi prihvatio onu krpu, a lorko će: "Neću". - "Moraš, ostavićemo te živa". Kad se prignuo, oni će ga probosti trnovim kocem. Žena zatrudnjela, ali nije htjela da kaže s kim, nego se obaznalo da je s mužem, pa je rodila mječić krvi.

(Vuletić-Vukasović 1934:172–173, br. 51.)

13. Napuhaju, da postane lorko

Umro čovjek i ukopali ga, a prijatelj mu čuvao grob, ali mu pop prije dao blagoslovljene pšenice i dobru kitu palme. Stao tako uz grob, kad u gluho doba noći otvaraju se grobovi, a iz grobova izlazi nekoliko crnih ljudi, pa ti otvore grob, gdje je bio ukopan onaj pokojnik što ga je on čuvao. Izvadili onoga čovjeka, uhvatili ga, drmajaju ga, a kosti mu ispadaju, pa će da ga napuhaju. Živoga mole da ga pusti, a ne mogu preko pšenice i obrane palme. Onda živoga psuju, on se ne da, tada ga opet psuju i zapljuvaju. On se sve brani pšenicom, ne mogu preko pšenice, a drži ih dalje tresenjem palme. Onda se pretvorili, da ga zastraše, u crne pse, a zatim psi postanu ljudi. Onaj čuvar vješto prikučio onu pokojnika kožu, a uz to zakukurijekao kokot, te će čuvar u kožu pokojnika nožem, da se ne može napuhati. Koža se onda napunila kosti. Pop će pošlje čuvaru: "Spasio si mu dušu: gledali su da ga napuhaju, da postane lorko".⁴⁴

(Vuletić-Vukasović 1934:173, br. 52.)

14. Ljudina crna u obrazu

Kod gradine Sokola je groblje sela Mrcina (u Konavlima), a tu je i crkva. Imao je pop da služi misu, pa se obezumio, te će ustati rano oko ponoći. Hoće da zazvoni, kad mu se prikaže crna prikaza, ljudina crna u obrazu, a visok tamo on do zvonika. Srećom pop otvorio vrata na crkvi, pa će se zamandaliti u crkvi, a lorko nije mogao nikako u crkvu. Pop je u strahu užegao na otaru svijeće, te su sve izgorjele dok se rasvanulo.⁴⁵

(Vuletić-Vukasović 1934:173, br. 53.)

15. Ostao u kampanjelu

Luka Guda s Majkova, s Rožetića, u dubrovačkomu, zaputio se u gluho doba noći pješe put grada. Kad je došao između Brsečina i Trstenoga u Smokovaču, našao ispod rogača tovara (magarca) bez ulara gdje pase. Niko ga ne čuva, gotovo u pustinji,

⁴³ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao Ivo Pećar, iz Vitaljine u Konavlima."

⁴⁴ Isto kao u prethodnoj bilješci.

⁴⁵ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao Ljubo Ljubić."

pa ti on uzjaše na nj, pa hajd put Trstenoga. Okročiće ga ispod platnja na vodi, a onde se skuplja čeljad, da ih ispod Trstenoga vozi Viška u grad. Kad je Luka došao do Mihajla (crkve), tovar se uspregne, neće naprijed, nego sve raste i raste, a Luka zove u pomoć, ali ga niko ne čuje, kao da mu diglo glas. Jedva se dočepao zvonika na Mihajlu i tu se prihvatio, a tovara nestalo niz baštine. Luka je ostao u kampanjelu (zvoniku) sve do zore, a onda mu je Kusija donio skalu (ljestvu) i sašao, ali nije otišao put grada. Strašivo je u Smokovači. - Drugi su naprtili mijeh vina, te je oživio.⁴⁶

(Vuletić-Vukasović 1934:173–174, br. 54.)

16. Čovjek na mazgi

U gluho doba noći prikaže se čovjek na mazgi, a muči kao studena stijena, ne odgovara na pozdrav. Putnik presekao mazgi sape, a tad lorka nestalo.⁴⁷

(Vuletić-Vukasović 1934:174, br. 56.)

17. Mali tovarin

Orko se hiti na tovara, mali, mali tovarin. Jedan seljak ga je našal na putu, ga je zajaha, a orko se je leva visoko, se leva visoko poli jedan dub, pa onda se je prija gori za dub.⁴⁸

(*rkp. IEF* 80:18, br. 5.)

18. Vile

Vile su gradile renu va Pule. Su nosile kamenje i kad je peteh zakukurikal njin je kamenje popadalo i rena je ostala roskrijena.

Macvalić je kako vražić. Mali je i preti se, ma ne će zla udelat.

Mrak je judi po noće nosil. Neka ženska je pravila, da njoj je bil brata zel, pa ga je dugo nosil i onda pustil na kamenje va pusten kraju. On put su verovali va kudlake. I živi su bili. Neki stari ki je činil beči kopat va Goluše. To je duboka jama. Judi su nutra hodeli školami. I spali tamo, ma nisu niš našli. I va Provrtnici su kopali.

Bila je grešnica i neka ženska je rekla, da ju je neki hitil na Berseč.⁴⁹

(*rkp. IEF* 87:33, br. 50.)

⁴⁶ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao pok. Pero Đivović iz Brsečina."

⁴⁷ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao Ivo Pećar iz Vitaljine u Konavlima."

⁴⁸ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 19.07.1952., Buruli (Bujština), kazivao Renato Sabadin, 30 g. na talijanskom uz pomoć bake Antonije Čiguj, prevodio kapetan Ivan Burulo, 38 g.

⁴⁹ Zapis: Nikola Bonifačić Rožin, 28.06.1952., Bersečko Zagorje, kazivala Julijana Premuž, rođ Galović, 73 g.

19. Orko, crvena kapica

Orko, crvena kapica, je čuvar od dela na minori kod Pule. On je po noći tuku.⁵⁰

(*rkp. IEF* 90:23, br. 20.)

⁵⁰ *Tuku* = tu (t. j. tamo, na minori kod Pule).

Zapis: Nikola Bonifačić Rožin, 25.10.1952., Štrped, kazivao Marijan Flego, 19 g.

20. Orko učini se mali

Orko učini se mali kao magare, on pod čovika se podmiče da na nj uzjaše, al' on poslin načini se ogroman i odnese čovika na jedan veliki zvonik i ostavi ga tu.⁵¹

(*rkp. IEF* 102:77, br. 39.)

21. Strašilo

Kad san išla kući od Tonine Poceto, - ona je povila - , ja san hodila kući na uru i po poslije ponoća u gluho doba noći. I prištanpalo mi se na putu jedno malo kako jedna damižana, i došla san da ću krenit nogon u more. To se isalo kolko najviši čovjek, a nije glave imalo, ništa. I di je Lilan zgradio butigu, to je nešto palo smeđe kako mješina. Malo san pošla naprijed, ali mi se nije dalo hodi, nego san se povratila da vidin što je. Kad što je bilo: veliki gorski jež.⁵²

(*rkp. IEF* 115:9–10, br. 4.)

22. Mrak

Kad se zaškuri mrak počne okole tapat njega ni čut, a ni pravo videt. On je ko da bi dim, a velik do vrh ureha. Mrak ne sme videt na šušile pleni od otroka. Ako jih vidi, prej leh jih mat spravi otrok su noć plače. Zato, ako mat spravi pleni kad sunce zajde, kad se već mrak šmuja, pleni triput na ognje opali.

Tone Puhar, Zagrada šal je jedan večer z Lovrana. Dobro j prodal sir, pak bože moj, šal je malo "pod kitu" i sledić se j ošešjal, ale ne napil. Kad je šal doma, do Sv. Petra da j sè dobro znal. Ča se j ontrat š njim pripetilo ni znal, lego jutro se j zbudil prez klobuka, va Dražine, pod jenen kostanjon. Deju, da ga j mrak tamo znesal.

Ki nosi v žepe sedan zrn česna samca i ako ima anjus, z blaguslovon ne more ga mrak.

(*rkp. IEF* 170:46)

23. Lorko vukodlak

Govorili bi da negromanat ima rep i da čini grad.

Govorili su stari ljudi i za morice.

Za lorka se govorilo kako da je usto od mrtvih, to je isto što i vukodlak.

To se pričalo koja ženska rodi pa se ne krsti dijete i umre, to se pričalo da ta djeca oko mora postanu kao tintilini i da trču oko mora. Kad sam bio mladić od 15 godina, bilo me strah poč oko mora.⁵³

(*rkp. IEF* 171:100, br. 2.)

⁵¹ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 16.—26.05.1952., Pokrovnik (Dalmatinska zagora), kazivao Josip Lucić, 67 god., pismen.

⁵² Zapis: Maja Bošković-Stulli, 17.06.1953., Luka Šipanska, kazivala Danica Boroje, 77 god., polupismena, babica.

⁵³ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 29.10.1954., Čilipi, kazivao Pero Borovinić, 64 god., pismen.

24. Polorčio se

Govorili su da je na Grudi bio kapetan Bušković pa se poslije smrti polorčio, dolazio plašit. Onda ga je pop s lancon⁵⁴ ubio i od tada nije dolazio, tada se smirio.⁵⁵

(*rkp. IEF* 171:102–103, br. 9.)

25. Mrak se načini ko tovar

Govore da ti mrak se načini ko tovar i onda se približuje da ti zajašiš na njega, a ko se ne sjeti i ga zajaše, ga nosi bog ti ga zna đe, da gvaj zajahat na njega.⁵⁶

(*rkp. IEF* 173:68, br. 17.)

26. Orko ga odnio

Stravinja al vukodlak to smatra se ovako u nas: u prvašnja vremena da ko umre pa poslije prikaziva se živom narodu.

Privid to je kad nekom prizire nešto, učini se da je nešto bilo, a ono nije.

Kažu: orko ga odnio, to je kao vrag.⁵⁷

(*rkp. IEF* 180:130, br. 32.)

27. Zmamorija

Vještice, vešće ili štrige, moru, malika, mraka, fudlaka, i sve ono, što može ureći ili "zavdat roki" zovu Gromičani kao i Kastavci jednim imenom "Zmamorija". Bolest, koju prouzrokuje Zmamorija, zovu "naštrap". Na pr. "Sirota ja, pleni mi je na šušile mrak videl, pozabila san jih nad ognjen, opalit, pak mi j otrok naštrapal, su noć je plakal".

O zmamoriji i danas mnogo pričaju.

(*rkp. IEF* 203:59, br. 1.)

28. Mrak da^j pušil cigar

Stipe Juretić šal je z Rike priko Lubanja. Va Lopači stal je mrak prik ciste z jinun nogun na jenoj gromači, a z drugun na drugoj. Juretiću^j bilo, jal nazad bižat, jal pasat mraku mij noge. Ma čul je od starih judih ta se človik namiri na zmamoriju ne smi bižat nazad.

⁵⁴ Bilješka M. Bošković-Stulli: "Lanca = koplje na križu, križ sa šiljkom."

⁵⁵ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 30.10.1954., Popovići u Konavlima, kazivala Luce Bronzan, pismena, 50 god.

⁵⁶ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 31.08.1954., Peroj (Istra), kazivao Mitar Vučetić, 65 g., pismen, majka mu je iz Lindara.

⁵⁷ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 13.06.1955., Ličko Cerje, kazivala Matija Prpić ml., oko 50 g., pismena.

Hodil je Stipe mraku mij nogami a mrak nad njin. Mrak da^j pušil cigar velik kod mac ulike. Kad je vâ sî potegnil ta da si^j zasvitlila sa Lopača.

Juretić se^j zmisllil da^j triba mraku reć: "Hodi mrak ća, aš ću te pocurat".

Stipe^j to rikal a mrak si^j zgubil. Mrak ni poridan. Ne stori slabiga. Človika a dite zanise kamo, ma nijenimu niš ne stori, ali judi se boje mraka. Ako mrak vidi kadi se suše pline od otroka, otrok niće spat ligo plače. Zato se moraju pline na sušilu pobrat prij prviga mraka i nad ognjin je opalit.⁵⁸

(*rkp. IEF* 203:65–66, br. 15.)

29. Mračina do vrh ureha

Deju, da j' mračina strušan i velik. Visok da j' do vrh ureha. Črn ko da bi dim. On počne posnažno tavunit, zajeno večer za zdravun marijun, kad se zamračī. Zavin tega ga zovu mrak.

Mrak se ne prehiti va pasa. On, dejū judi, zapravo reć ni človek. Barba Stipe Švirstov je videl mraka, pak je del, da j' kod naspodobu od gustega dima. Velike nogi ima, velike rućini na glave, nima obraza. Mračina tapa ko da bi sena, pak ga ni ćut, kad hodi. On človeka ne bi prekinul kako fudlak. Človeka samo zgrabi i nese ga ća. Svet poveda, da mrak dobro zna čigovi su umejki i posesi, pak človeka, kega zame, zanese jušto drito va njigov poses.

Kad se zamračī, ako j' otrok sam nejde vane, zame ga mrak. Kad pride večer družina z dela, ako otroka ne najdu pred vrati na tnale, reću: "Mrak ga j' zel." Ontrat se rasteće družina i susedi po umejkeh iskat otroka. Najzad ga najdu v umejke speć. Ja, najdu ga, kako dejū, tamo, kamo ga j' mrak zanesal. Ontrat doma lišto otroka zlamenaju z blagoslovjenun vodun. Da ne naštrapa, brzo ga stave na postej. Jako ga potkure z ulikun, s telovsken blaguslovun i s kapučinsken prahon, pak ga dobro pokriju.

Tako mrak nikada ni človeka ni otroka ne zanese va tujo. Deju judi, da mrak dobro zna i saćigovi kunfīni. Ja, judi gredu na delo, otrok ustane sam nejde po sele. Ako ne pridu doma, kad se zanoći, otrok jih re iskat. Tamo nejde v umejke plače, ako ni nijenega, i tamo zaspi. Kad ga najdu tamo speć, reću: "Mrak ga j' zanesal." Otrok se tamo i prehladi, pak paraju, da j' naštrapol.

Povedal je barba Stipe Švirstov od Marćeji broj osan, kako j' neko leto njega mrak zel i zanesal va dolac pod Marišćini, kade njin je rasal kapuz. Povedal je ovako: "O pozime bili su Grade zbori. Pun Grad je bil sveta. Judi su bili veseli, aš smo mi predobili, a Krstić (talijanaš) je bil zgubil. Od veselja smo se napili, pak smo šli saki sebe doma z Grada (Kastva). Lego sejeno nisan bil tako pijan, da ne bin znal kamo gren. Lih za manun su bili Pavlićī. Oni su mi na Čikove klobuk našli. Do Čikova san se znal, a odonde već niš. Unde me j' mračina zgrabil, na dva skoka j' bil pod Marišćinu i stavil me j' va naš dolac. Ja nisan niš znal. Kad san se jutro na uvrate zbudil, mislel san i ćudil san se, kako san zašal va dolac. Vaje san znal, a si judi va sele i danas znaju, da me j' mrak zel i va dolac zanesal. Kad san jutro prišal doma, pokojna mama me j' potkurila z blaguslovon. Pavlićī su mi klobuk prnesli. Neka

⁵⁸ Zapis: Ivo Jardas, Ratulje (kotar Rijeka), kazivao Jakov Radetić. Objavljeno u Bošković-Stulli 1986:222–223, br. 150.

govori, ča će ki, aš sada ovi mlaji judi bi oteli više znat od nas starejih, pak mi se smeju, ale mrak je. On je jedanput mane zel, a kuliku decu j' va sele zel i v umejak zanesal. Lego sreća j' da mrak nijnemu ne stori niš slabega i sakega zanesa na njihov poses."

Mare Bujkova da j' šla jedanput jako rano v Reku. Još ontrat ni bilo ure va naših krajeh, a peteha ni imela. Vlašići da su bili nejde pod oblakon, pak ni znala, kuliko j' ur. Lih kad je s kuće zišla, zajeno da se j' k njoj prikoštal jedan mračina. Mare bi bila pobegla nazad kuću, ale to se ne sme. Počel ju j' kunpanjat. Mare j' hodila po pute onako mej gromače, a mračina j' stal na sakoju gromače z jenun nogun. Napored š njun, zapravo reć nad njun, da j' koracal, a ona mu j' mej nogami hodila. Kad je počela zora, mrak da se j' zgubil, da ni pravo ni videla, kud je zginul ni kad je zginul. Ta mračina ni imel pravega tela, a ni pravega obraza. Mare, ka j' mraka videla, dela je, da j' ta mračina kod da bi jena gusta i črna sena.

Roba, ka se vane šušī za zdravun marijun, mora se na plamike pul ognja malo opalit, aš ju j' mrak videl, pak bi naštrapal, ki bi ju obukal, prvo lego ju malo opale. Otrok bi su noć plakal, ako bi ga zamotali va pleni, ke j' vane vidil mrak. Zato jih opale na plamike prvo, leg zamotaju dete.

(Jardas 1957:106–107)

30. Ovo je orbo!

Ja san vidila jedanput orba. Ja san vidila u avliji u Lozine ispid kuće u leandri. Sve to lonbra u leandri, šuška, ja san mislila da je gudin joli pas. Usto san se digla na prozor i ja kažen:

- Ajme, ovo je orbo!

Velike, velike dlake, sve gusto, pušćeno preko njega sve ono dol. Ja se pripala, to je lonbralo, orcalo, mene bilo stra, stra.⁵⁹

(Bošković-Stulli i Rajković 1987:63, br. 52.)

31. Da ne bi mraki

Rublje od malog diteta, kada se suši vani, kad padne mrak, mora se unijeti, jer bi inače na dite došli mraki. Isto tako, kad je malo dite u kući, a neko uđe u kuću kad je već pao mrak, onda mora najprvo prič' peći i uzet žara, da ne bi mraki naudili ditetu.⁶⁰

(*rkp. IEF* 333:143, br. 18.)

⁵⁹ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 21.09.1956., Opuzen, kazivala Jerka Domandžić, pismena, 55 g. Vidi: *rkp. IEF* 257:156, br. 95. Objavljeno u Bošković-Stulli, Rajković 1987:63, br. 52.

⁶⁰ Zapis: Stjepan Stepanov, 18. i 19.06.1958., Vel. Kut kod Brinja (Gacka dolina u Lici), kazivala Marija Vuković.

32. Crna prikaza

Za vrijeme noći jedan čovjek je išao u prelo, i u daljini je opazio nešto crno. Kad se približio sve bliže, to je bilo sve veće.

On je potrčao nazad, i to za njim...

I pete (:pijetao) je zapjeval u pola noći - tada se on s njim rastane - i to crno nestane.⁶¹

(*rkp. IEF* 333:184, br. 41.)

33. Mračnjak

Jedan momak je jedne noći išao u selo, takozvano Glavice. Kad je prošao Krišpolje (:Križ-Polje) i došao u šumu, vidio je nedaleko sebe čovjeka. On se nije ništa bojal. Ali kad je došal bliže, vidio je veliku osobinu. Kaže, da je tako bila velika kao telegraf-stupovi. On je počeo bijžat. Ali ta osobina je trčala za njim.

On je tražio pomoć. Uto su ljudi iz Malog Kuta čuli i trčali njemu u pomoć.

Kad su došli blizu, vidili su dečka, koji je bio sav ustravljen. Oni su njega odveli k sebi, dok se je osvijestil. Ali kad se je osvijestil, išal je odma' svojoj kući.⁶²

(*rkp. IEF* 333:184, br. 41.)

34. Pomračnjak

Jednom je moj djed išao iz Otočca. Na putu ga je uhvatila noć. Kad je došao blizu kuće, nešto veliko došlo je pred njega, i nije mu dalo kući. Tako se je on borio s njim od devet sati do zore, dok nisu pijevci zapjevali. Onda je to otišlo, a djed je otišao kući.⁶³

(*rkp. IEF* 333:201, br. 57.)

35. Folletto

Il Folletto, *Mazich* ai Morlacchi sembra ch' e' sia un Vampiretto giovane. Questo si descrive per vaghissimo, e bellissimo ragazzo: egli è un Diavolino, contro cui non si trova rimedio, per iscacciarlo da se. Si dice, ch' egli si contenta di far il servitore a qualcuno, e dorme sotto il letto del Padrone, per essere pronto ad ogni suo comando. Chi lo crede un Angelo, e chi lo prende per Diavolo. Quinci ne nasce, che se un Morlacco per economia bene intesa sia più ricco di un altro, che lo dovrebbe essere per possessioni, si crede certamente, ch' e' tiene lo Spirito Folletto in casa.

⁶¹ Zapis: Stjepan Stepanov, 19.06.1958, Hobar kod Brinja (Gacka dolina, Lika), kazivao Tone Karokoš rođ. 1890.

⁶² Zapis: Stjepan Stepanov, 19.06.1958., Brinje, kazivala Marija Vuković, 6. razred osmogodišnje. škole u Brinju, čula od djeda Ivana Vukovića, 78 g., u Velikom Kutu (Gacka dolina, Lika).

⁶³ Zapis: Stjepan Stepanov, 19.06.1958., Brinje, kazivala Marija Blažanin, učenica 6. r. osmogodišnje škole u Brinju. Čula od Pere Kušanića iz sela Latinca.

(Lovrich 1776:200–201)

36. Macàruo

macàruo, rula, m. (u Boci) dijete koje umre nekršteno, pa poslije (kao što se pripovijeda) u grobu oživi i iz groba kašto izlazi i malu djecu muči i davi. Kažu da macaruli noću idu u društvu, i svakome navrh glave gori mala svjećica, a oni plještu rukama i podvikuju.

(Karadžić 1852:348)

37. Vrag na novcima

U bogataša sjedi vrag na novcima. Vrže pronosak⁶⁴ pod pazuvo, tako nosi sedam dana, a sam izleže vraga.

(Begović 1887:189)

38. Malić

"Malić" je objestan dječak s crvenom kapicom. On u opće samo straši, a ne nanosi štete. Noću baca kamenje, te ono žviždi čovjeku oko ušiju, ali ne će nikoga udariti. On znade prijetiti; kadkada će se s čovjekom i porječkati, da ga draži. On će, kada ljudi melju uljike u tošu,⁶⁵ neprestance otvarati vrata, ma koliko ih puta oni zatvorili.

Malić straši čovjeka, ako zaspi na polju ili u šumi; on će i ribarima, koji ga vide kao neko tele skakati po stijenama, pokraj mora, zaplesti mreže. O njem još vjeruju, da ljudima nosi novaca, pa ga moraju u tom slučaju osobito dobro hraniti. Takovi ljudi zapisaše svoju dušu vragu, jer se ne mogu više oprostiti malića.

O postanju malića pričaju u Puntu na otoku Krku: Hrani crnog "peteha" (pijevca) sedam godina pa će snesti jaje, koje obavij crnom svilom i nosi ga pod pazuhom devet mjeseci. Tada će se jaje raspuknuti, a iz njega će skočiti - malić (malik) sa crvenom kapicom, koga treba da dobro hraniš, pa će ti donositi iz mora blaga, koliko hoćeš. "Poznam⁶⁶ mornara iz Punta koji redovito plovi sa svojom ladjom ('bracerom') između Rijeke i Punta, poznajući svaki grm 'pod otokom' (tako zovu kraj od rta sv. Jurja do Malinske), pa se samo u najvećoj pogibli zaklanja u neku lučicu kraj sv. Fuske, jer ovdje malić razvezuje konope s kraja..."

Malić je okretan poput vjeverice, veseleći se sâm svojim vragolijama. On se javlja visokim, jednoličnim urlikanjem.

U Vrbniku⁶⁷ kažu, da *malik* (i *maličić*) prima i podobu zeca. On se javlja kano dječak s crvenom kapicom nakon sunčanog zahoda, a kano zec samo noću. Čovjek za njim trči, a malik se smije.

(Milčetić 1896a:228)

⁶⁴ *Pronosak* = pronos, prvo jaje koje mlada kokoš snese.

⁶⁵ Milčetićeve bilješka: "Toš = mlin za uljike."

⁶⁶ Milčetićeve bilješka: "Ovo mi je iz Punta priopćio g. pop Frane Žic."

⁶⁷ Milčetićeve bilješka: "Iz bilježaka prof. V. Spinčića."

39. Masmalić

Masmalić (malić) je mali šlovek, lepi, obalčen va blavitene (*modrikaste*) bragéšice (*gaće*) s čavjenu beriticu (kapicu[n]) na glavè; naravi i čudi je dobre. On se pokaže samor onda, kada ga šlovek na pomoć zovè, a drugačije retkò kada. On stoji pod zemjû(n), kede jima sila vele soli. Kada se pokaže, vavek je dobar i slatko se smeje, ali zna bit i zločest, a to onda, kada se po onih škujah, kê pejaju va njegovu kuću pod zemju, hita kamici. On stoji va onih škujah, ke, kada se nutar kamik hiti, odzvanjaju. Sada jih je malo, ali niš, aš su i oni ća utekli.

(Bartulin 1898:271)

40. Čudim se ja, što je to maljak

(Boduli.) /.../ Konjâ tu ne vidi se, a magari do 400 imade, u proljeće puladije' (ždrebadi njeve) ima, kolik Bože prosti na broj, i velikije', - i na svakom zapis, od crljenog gajtena (!) ili struke: omotato je oko njega po vr' plećâ, pa svezato na grudije', kamo visi na četvrt i zapis u crljenom skerletu za tri do četri prsta širok, da 'nako viseći ljepo sliši puletu; još kad se zaigra, a on tandiriče. Pitam ja: Zašto je ono? Rekoše mi, da je sporad maljka. Čudim se ja, što je to maljak. Onda mi kazaše, da žena, kad pobaci djete, da se od onog stvori maljak, da ne bude viši od lakta, kapu crljenu da na sebi imade i čizmice do koljenâ, i mamuze na njima, pa da mu je najdraže ja'ti na puletu; na koje god on uzjaše, umori ga, i krepa, a na kom je zapis, da na onog ne smije, i ono da ostane živo. Pitam ja: "Koliko ti zapisi guštaju?" Rekoše mi: "Kako koi; ima ij dalje vijorina; ali niko ne žali dati, kad pomaže." Ko te zapise gradi, ne da mi se izreći. Eto, nek pogađaju. U bukovičkije' katolika i pravoslavnije' nema toga maljka, nego orko, o čem će biti kašnje riječ.

(Ardalić 1899:116–117)

41. Od crne kokoši jajce

Kazuju, da je bila mati udovica i imala sina. U sirotinji ga otranila, a on doraso, išo na nadnicu i nju doranjivo. Tužio se on više put materi, da je nesretan: ako ima novaca, mora izgubit, ako pije u birtiji, mora plaćat i za drugoga, ako se potuče, isprebijaju mu leđa. Mati ga pošalje vraču, da pita, di mu je sreća. Vrač mu reče, da traži diteljnu sa četiri lista, ali jer je nesretan, ne će ni to moći naći, nego će biti bolje, da uzme od crne kokoši jajce i drži pod pazuom, dok se pilče ne izleže. Pilče će mu onda naći diteljnu sa četiri lista. Momak poslušâ vrača i metne jaje pod pazuo. Kad projdoše tri nedilje, al se iz jajeta izleže neka utvara. Momak se uplašio i pita: "Ko si?" - "Vrag", odgovara mu utvara. Momak se dositi i posla ga, da mu traži diteljnu sa četiri lista. Vrag donese diteljnu i ode nevidom, a momak ostade i živio je sretno, jer je diteljnu čuvo uza se. Ne projde ni godinu dana, a vrag se vrati. (...)

(Lovretić 1902:16)

42. Tersacki skalini

(...) On ti je pocel kjet kako jedan Turko i hitat oni kamiki, ki su bili preparani za finit skalu na se bandi i pocel je kricat jenu maledicion, da ne će nikada mai ni jena persona oni skalini pobrojit, zac da mu je malečić povedal, da su fratri govorili, da saki kersćan, ki bude z golemi koleni sal po skalinah va Tersat, da će dobit tulike induljenci, kuliko je skalini, a pa da bas justo ne budu tega gusta jimeli. (...) ⁶⁸

(Strohal 1904:17)

⁶⁸ U rječniku na kraju knjige na str. 304. Strohal pojašnjava riječ *malečić*: "maleni vrag u crveno odijelo obučen".

43. To su macići

Macić (u Docu: *maciklić*) je prilika maloga diteta u klobučiću, skita se po polju, po planinan, uz more. Sritan je za ribara, ali valja mu od svakog ulova bacit pregršće ribe za ručak, brez toga dara ne 'š ulovit proklet jedne. Evo kako se macić izleže: uzme se jaje od crne kokoše, ma sasvim crne, nikakva biliga da je na njoj od biloće. Čovik ide kod mora pod sedru, stavi ga pod pazu' livu i stoji tute. Ne smi se zlamenovat ni molit Boga nit govorit s ikim, a uvik valja da stoji pod sedrom. Poslin nekoliko dana izleže se ka' ditić, daje mu se jist, pit, od svačesa, šta jide čovik, valja da mu se dade. Kad se podgoji, služi gospodaru, šalje ga, da mu traži novca, sritan je. U Docu pripovijaju ovako: Uzme se pivac i drži za 9 godina. On snese jaje, a to jaje nosi se u nidrin, pa se izleže, i kud ga gospodar šalje, tu on ide, nosi mu sve, šta mu naredi i zaželi. Kad mu dodije držat ga, valja da ga umori, jer da ga potira, okrenula bi mu se srića naopako. Šta učini gospodar? Uzvari lonac ulja pa naredi maciću. da zaroni u lonac, na dnu da ima novaca. Macić se pritvori u malog miša, zaroni u vrilo ulje, opari se i uduši. Drugi opet pripovijaju: Jaje, koje se snese na Benedikta, pa se od njega izleže pivac, toga pivca 'ranit devet godina, unda će snit jaje. Jaje se uzme pod pauzu i tako drži nekoliko dana, samo ne smi se čut zvono ili da ko piva, pak će se izleć od toga jaja maciklić, t. j. živina ka' mačak ili crn pasić. On svašta može donit onomu, čiji je, ma potrat se ne može, nego ako mu se reče "eto pop!" On ne mari vidit popa, jer maciklić je đava', pa pita se odma' 'di će se sakrit, a reku mu "u kamenicu"; međuto uzavru ulje pa onim vrilim uljem poliju ga: tako uteče i više se ne vraća. Na Malom Ratu pod Jesenicam znalo se je misto na sedri, 'di bi valjalo maciću ostavit svaku večer po koju libricu ribe. Kad bi tî dar ostavili, ulova dosta. Kušali bi 'dikod ribari ostavit po 10 librica, povrati se kroz uru vrimenta, ne ima nijedne, sve macić izija. Tute na žalu vidila se obnoć ka' nika svitlost, sve ka' mali plameni, a dica okolo nji' poigraje i razgovara se. To su macići.

1. Ovoga lita, 'nako mi Bog da' zdravlje i sriću! - pripovijada' mi je Grgo Perasov, ja san ga čuja na svoje uši, - bili smo s mrižom Tomaševon Na Šolti, išli lovit srdele. Bit će bila Zdrava Marija mi u gornjoj Stomorskoj, taman ćemo poč svitit. Oprema' se parun (gospodar) Ive i sva je družina na okupu. Čuje se s jedne sedre tanki, tanki glas: Ive-e-e-e... Ive-e-e..! Ja ću parunu: "Ne čuj, pasja tiro (vjera), da te zove?" - Ma ko? on će, jer ne čuja njegov glas. _ "Macić, Bog te vidija!" Brzo on iznija ispod prove punu krtolicu ribe, ove manje - ne gleda macić, kakva se - - ostavi mu na sedri. Nikad više ne ulovili, što one večeri.
2. Pokojni Ivan Marčela bija na 'Varu pa iša' ka' u jednu valu (zaliv), 'di bilo kupališće. Malo poviše velika pustoš, u njoj jedna kuća, uz kuću gustirna, naokolo puste omindule (bajame) ka' šuma. Gleda, kako se popela dica na stablo, beru omindule, a nijedne nî vidit doli. Doša' macić pa sve skupija, on ga isti na svoje oči gleda', kako skakuće ispod omindula.
3. Prolazija Jure Naranča ispod Omanuše i Mutograsa cestom iz Splita. Čuje iza sebe glas: vrati se, Jure! Jure, vrati se! On se okreće i dva i tri puta, ne vidija ništa.
4. I Burić Stipan vraća' se iz Splita onako prid večer, ali još se dobro vidilo. Doša' na Bajnice, iza Mutograsa baš na Rakuljićevu povr' ceste ugleda malo dite u klobučiću, sve se nešto vrti i traži ispod meje. - "Što to radiš, mali?" ja ću mu. - - A, a, šmigne on, ne vidim ga više. Ja da ću gori na meju, da ga baš vidim i

upoznam, eto ga na drugoj ledini, sve ništo traži. Opet mu se javim. On ništa. Znam, ja ću u sebi, šta je to, macić, - zlamenova' se pa iša' svojim putem kući.

5. Dok sam bija mlađi - pripovida' Ante Petrić, - iša' bi lovit ribu na odmete. Jedne večeri ja, Ante Lozić, eno je živ bogme, i Jure Petrić, umra' je - Bog mu da' pokoj višnji! - bili na Ratu, taman na sedri bacili udice u more. Javi mi se drug Jure: "Pobratime Ante, ne vidiš ga, gloga ti (Boga), iza sebe?" - "Šta? govorim ja. - - "Pogledaj!" Pogledam, tot dite onako od 12 godina, obučen na lacmansku, u jaketicu, klobučić, u gaćice, baš na gospodsku. Ah, ah, neka ga, neka, dobro mi doša', ono je macić! Bacim mu ja pregršće ribe, počeli mi lovit, u uru termina (razdoblje) u'vatili 13 ugori, šta nismo nikad u životu.

(Ivanišević 1905:265—267)

44. Međivančići kričidu

Još znaju Prigorci i za maliga dečka od jeni 3—4 leta, a veliju, da je to *tentacija* ali *beštija* - *vražić*. Njega se čovek dibâvi, ok stiji' gde pod strěševinu ali na križanji, a diája k ùnim, ki se ne znaju prekrižiti i Boga moliti; s pravim čovekum ne mare niš imèti. Veli stric Mikula, da je takviga vražićka vidil stric Jóška (ki je mrl), kad je išal jemput po ničî v štalu, pak je vražićak skèčil i' štale, a èmil je zelene pantalone i kaput i na tri vugle škrljáćic; neki Čavlović - veli stric Mikula - navék je èmil takviga vražićka.

Najviše se itak pri nas čuje pripovedati od *međivančićev*. Međivančići su mala deca, ka su prez krsta mrla, pak su ji zakopali gdegod; međivančići su i fôti, kê su matere zadavile i zakopale. Međivančići imaju čirépce na glavi (kak rîgle) i kričidu sâmu po ničî ovak: ćaća - mama, ćaća - mama - jaj - jaj - jaj - jaj... i kegagod najdedu od svê famèlije, mâm ga sêga rezdrâpljedu, a drugim, ki nisu iz njuve famèlije, ne čuju niš. - Će gdôj iz famèlije stigne međivančića, unda mu îti kaj od prâteži, da se oku njê zabavi, dok vûjde. Međivančići kričidu najviše, kad su mladi kvatri, med jedinajstu vûru pred polnéci i jednu vûru po polnéci. Moj pokônji ćaća znali su povedati, da su ji vidili jemput v zdencû pot îžu, a bilu ji je jeni petnajst, pak je išal jen za drugim kak da bi râce, a sâki je èmil na glavi rîglicu. - Spometnêji ljudi velidu danas, da nî nikakvi međivančićev, nek da se to mâčke deredu. Dènas plašidu samu decu z međivančići.

(Rožić 1908:99)

45. Maljak ili mačić

Na Pagu pripovijedaju, da se maljak stvori od onoga djeteta, što ga matere pobace, te se nekršteno zakopa. Dijete je malešno u cljenijem gaćicama s kopicom i mamuzama na nogama. Najdraže mu je jati na puladiji: na kojegod uzjaše, to krepa. Zato protiv toga meću se zapisi na mlade puljčiće, i na kome je taj zapis, na nj ne smije usuditi se uzjati maljak. I ako zapisi koji stoje i do 2 vijorina, nije puno, kad pomaže! U nas Bukovičana namjesto zapisa ždrebetu objese o vratu žlicu, kusalo od nje, te iskite kitama šarenim. To je zato, da ga ne bi tko podrekao: da se njemu ne čude, nego žlici nakićenaj.

Od maljka amo drže drugavačije, a to: Valja imati pijevca od devet godina, koji devete najkasnije snese jaje, koje valja držati, tko hoće, pod pazuhom 40 dana ili ga tu sašiti, da sigurnije stoji. Poslije toga izleže se maljak (a neko kaže mačić) iz jaja; njega valja uzgojiti. I taj bude u crljenijem gaćicama. Tko ga ima, ne manjka mu novaca; taj mu ih nosi odsvaklen, a zanajviše iz mora, jer vjeruje se, da je sve blago ovoga svijeta pobacato u prve zemane u more.

Od težaka, vjeruje se, nikakav ne drži toga maljka, nego velika gospoda. Puno bi ih se moglo nabrojiti ovdje, za koje se kaže da imadu maljka, jer kako bi drugovačije obogatili oni starinski begovi, da im nije što pristalo s vražije strane, kad se već zna, da nije sa božije. Ne oru, ne kopaju, ne trguju, a u njih dosta palaca gruntijâ, po cijela sela njihova su, konji su dobri u njih, karoce, da bi se vladika mogao u njima voziti, a na konje još srebrne dizgene meću; a jadni težak krvoloči i radi dan i noć, pa ne može ni da na magarcu jaše! Ta psu je gospode velike bolje, nego njihovu kmetu, pa koliko oni na dan bacaju u neznan novaca, da bi potrošili i smeli, štono se kaže, dotu svete Ane, da im maljak ne dovlači vavijek.

Sve je to dobro, ali kažu, da taj maljak najkasnije zadavi svoga gospodara i pobratima. Čim gospodar propane, više nije ni maljka u toj kući; onda to stanje brzo vrati se nase, jer nema tko da izbolčava trošcima. Koji je gospodar mudar, kažu, da može toga maljka lako prevariti, t. j. zadaviti on prije njega, a to ovako: Naliti pun kotao rakinjski pravog ulja pa ga uzvariti, onda u to ulje ubaciti što pa zapovijediti maljku, da izvadi. Maljak mora da sluša svoga gospodara, što mu god reče, te čim zaroni u vruće ulje, onda valja odmah brže bolje kotao poklopiti i vatru bolje podjariti. Eto tako kažu, da se može on prije smesti, nego počne gospodaru raditi o glavi.

Vele, da se maljak može pretvoriti i u mačka (zato ga neki i zovu mačić), pa i u mazgina. U jednom gradu nedaleko odavlen, kad je jedan gospodin stari a bogati pretresao jedan palac među palacijе, jedan argat namjesto poći uza škale, koje treba, prevari se pa pođe uz druge, koje ga izvedu ciko one kuće na četvrti tavan u drugu pod krov: kad tu leži mazgin debeo i ravan kao jaje. Potrča gospodar stari za njim, vrati ga te udri da ga moli i zaklinji, da nikom ne kaziva, što je vidio. Obeta ovi, da ne će, ako mu plati; obeta on, da hoće, i odmah mu izvadi silnijeh novaca, da mu nije za puno vremena bila potreba raditi. Ali se kasnije to razglasilo.

(Ardalić 1912:191–192)

46. Malik se ukazuje kao mali dečec

(...) Pri nas veliju vragu još i "hudič" ili "šent", a na Gradišću mu veliju: "markaj", "malik" (jer se ukazuje kao mali dečec) i "maslak". (...)

(Lang 1914:147)

47. Šta znače, molim vas, ti macaruli?

Po noći u jednu kuću kad je nešto lupalo kroz kuću (čini mi se ništa drugo nego se igrahu mačke) čuh će reče domaćica: "Ustani koje i uždi svijeću pa okadi tamjanom ikone i kuću, da ne budu oni macaruli". Čuvši ja to zapitam odmah kad ujutru ustanem: "Šta znače, molim vas, ti macaruli?" A ona mene: "Moj sinko, zar ne znaš? Macaruli su ona đeca koja bez krsta umiru, a osobito ona đeca koja se nezakonito

rađaju, pak se pretvore u macarule". Pridoda mi jednu pripovetku: "Slušala sam da su ih po noći oko crkve gledali đe idu, a svaki od njih đe nosi po jednu svjećicu u ruke, no kuku onome ko ih vidi a ne očati: da vaskrsne Bog!"⁶⁹

(Vrčević 1934:33, br. 108.)

⁶⁹ Zapis je iz Grblja u Crnoj Gori.

48. Onaj je dječak bio tintilin

Kad su probijali u Bosni Ivan-planinu, radnici čuju da nešto dobro tuče po noći. Otišli bolje da vide, kad tamo probija dletom i tuče u montanji (brdu) malo dijete. To dijete došlo, da između radnika šeta i probija se, onako bez straha. Jedan radnik nabavio hrane i pića za neđelju dana, a tvoj tintilin (onaj je dječak bio tintilin) sve izvukao iz torbe i pojeo. Onaj mu radnik oteo klobučić, udario ga nogom i izgorio mu klobučić na vatri u jedu (ljutitosti). Sutradan su radnici dubli mine (lagume), pa ih napunili i prižegli stijenje, ali mine jako zatajile, ne mogle da upale. Onaj ti nesretnik pošao da vidi, kad sve mine ojednom upalile (sastavile) i njega svega raznijele, ostao vas izmrcvaren, uho mu bilo najveći dio tijela. Kad ti nijesi mogao da ubiješ njega, on je tebe, a tintilin je mogao da mu i preplati, kad je imao njegov klobučić.⁷⁰

(Vuletić-Vukasović 1934a:175, br. 58.)

49. Tintilina ne može niko uhititi

Tintilina ne može niko uhititi, nego ga valja namatati na prikle (uštipke, pršurate): "Dođi, mali, isprigaću ti prikala." Kad on dođe, a ti mu digni kapicu, pa je onda tvoj, možeš mu zapovijedati i varati ga na svaki način. Na mjesto prikala, ako ga prevariš, on ti može dati nečisti, jer je tintilin vrlo osjetljiv.⁷¹

(Vuletić-Vukasović 1934a:175, br. 59.)

50. Kuku tata, kuku mama

Sluga iz Majina (u Boki Kotorskoj) viđela dijete da trči po baštini u crvenoj kapici i jada se u sve glase: "Kuku tata, kuku mama." To je dijete pljeskalo rukama kao da čiči. Tu su ukopali nekršteno dijete u baštini, pa se stvorilo u tintilina i jadalo se.⁷²

(Vuletić-Vukasović 1934a:175, br. 60.)

51. Ne daj mu klobuk

U selu je Bataju (u Konavlima) crkva Svetog Ivana, a tu je groblje. Umre žena bređa i ukopaju je. Ona se žena povukodlačila i u grobu bi se čula lupnjava. Nekakav starac zovne u selo, s visine groblja, a vukodlačica će iz groba: "Magarče, što mi budiš dijete." Onaj se starac razbolio i jedva kurtalisao. Obležao logom dugo i dugo, kaonuti što ga snašlo. Dodijala vukodlačica, pa će je dozvati zvonom u Veliki petak (onda su svezana zvona) i probosti trnovim kocem, a mali utekao, jer je bio tintilin. Imao na glavi klobuk, što valja po svijeta. Ako mu se dočepa klobuka (klobuk je šupalj), tintilin će u klobuk usipati novce, te ti ih nosi i s kraj svijeta. Ne daj mu klobuk, on ti u klobuk sve siplje pare, a ti ga varaš da ćeš mu ga povratiti, što ti on vjeruje. Tintilin sve može, ako si ti lukav i znaš ga zabeunati (varkati). Tako je u Lici

⁷⁰ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao Ljubo Ljubić. Čuo od radnika."

⁷¹ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Čuo u Brsečinama od pokojne tetke Vice."

⁷² Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao Jovica L. Perović. Čuo od sluškinje iz Majina."

nekakav čovjek imao tintilina⁷³ i postao strašno bogat. Svakomu je davao novca, kaonuti što bi mu donio tintilin. Bogme vadio je pare i iz mora. Tako je išlo za tri godine, i onaj čovjek nije znao što bi od silna bogatstva. To je išlo dokle mu je pop došao u goste. Gazda ga je pozvao na objed, a tad se tintilin pretvorio u jarca. Tad je pop pobjegao; nikako nije htio da tu ostane. I gazda se teško razbolio, a tintilin će mu: "Što si pozvao onoga lupeža, ne možemo nikako zajedno." I pretvorio se iznova u tintilina, jer je bio dotad jarac. Ukrao gazdi klobučić i nestalo ga vazda. Gazda umro, podbuhnuo (nadao se), bio nadut kao bačva. Kad je obršio, tintilin mu je odnio sve pusto blago. Nije mu ostalo ni za ukop, a kamo li za sedmine.⁷⁴

(Vuletić-Vukasović 1934a:175–176, br. 61.)

52. Macić je dječak u crvenoj kapici

Na ostrvu Hvaru je tintilin macić. On je dječak u crvenoj kapici, te je lakom na mantalu. Najprije ćeš ga na mantalu domatati i možeš mu dignuti crvenu kapicu, što će ga prinuditi da ti donese dinara.⁷⁵

(Vuletić-Vukasović 1934a:176, br. 62.)

53. Izleže se mačić, vrag

Bili stari i stara, tamo di je moja ćer, oboje đavli. Imali su kao mačića, vruga. Metne jaje pod pauzu, nosi tri nedelje i izleže se mačić, vrag. Onda on njima je donosija blaga, novca. Kada su oni umrli, dva psa su imali, stalno priko noći pasi od jare direkto na greb. Onda su išli njihovi sinovi u manastir, platili su grgurske mise.⁷⁶

(*rkp. IEF* 102:77, br. 38.)

54. Duh zemaljski

To su pričali meni Amerikani da po onim rudokopin ide i da ima klobučić na glavi, da oda po onin jamin i zove se duh zemaljski. Kada bi bila koja opasnost propada jama, da on uvijek javlja sa klobukon i sa rukaman, da čini 'vako da idu van. On je ka' malo dite od po godine, od godinu dana, najviše se prikaziva u osmom misecu. Nikakvo zlo ne čini nikomen i ne govori ništa.⁷⁷

(*rkp. IEF* 102:77, br. 40.)

⁷³ Naziv *tintilin* inače u Lici nije poznat.

⁷⁴ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričao Ljubo Ljubić."

⁷⁵ Bilješka Vuletića-Vukasovića: "Pričala mi Dobrila Carić Đivović, rodnom iz Sviraca na ostrvu Hvaru". Riječ je o selu Svirče na Hvaru.

⁷⁶ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 16.—26.05.1952., Pokrovnik (Dalmatinska zagora), kazivao Josip Lucić, 67 god., pismen.

⁷⁷ Zapis: Isto kao u prethodnoj bilješki.

Bilješka M. Bošković-Stulli: "Prema informacijama, dobivenim od Tonka Kučara, ing. geologije, taj se duh u rudnicima Hrv. Zagorja zove *perhmanec* (njem. *Bergmann*). Ne podnosi fićukanje. Rudarima pomaže i šteti. Jednome je krao doručak, a kasnije je mjesto njega kopao ugalj."

55. Mačić u splitskom okružju

Henrik **Reha**: Relazione sopra il circolo di Spalato dal sottoscritto, amministrato nell'anno 1822. - Splitski poglavar *H. Reha* ostavio je taj rukopis, sada u arhivu splitskog muzeja. U njemu je opisana prosvjeta, zadruga, običaji, nošnje, narodne igre i zabave, praznovjerje i predrasude, hrana i piće stanovništva u splitskom okružju uopće, a osobito onoga *zagorskoga*. Ima opis narodnih običaja *ženidbenih*, pri *porođaju i pogrebu*, *vjerovanja* u osobita bića.

(...) Vjeruju u *čarobnice* i *čarobnjake*, kojima duh može izaći iz tijela; ako bi tko to tijelo okrenuo, vještica bi umrla, jer duh ne bi mogao ući u tijelo; u *more*, *vile* i *vilenjake*, koji se s njima družu; dalje u *mačića*, koji se može pretvarati u različne živine i oblike pa noću po kući koješta pravi, oštećuje, smije se, plače, a uvijek se tuži; u druge šumske i poljske *demone*, s kojima je susret *zlokoban*; u *crne ljude* s vatrenim očima, s rozima na glavi i runjava tijela. (...) I primorci i otočani imaju vjerovanja u *vještice*, *mačice*, *vukodlake* i *vile*, iako ne općenito, i ne rađaju tako žalosnim posljedicama kao kod zagorskog stanovništva. (...)

(Stojković 1953:266–267)

56. Tintilin

Sjedi čičak⁷⁸ na granici
u crvenon kobanici,
više vaja kobanica
nego čičak i granica.⁷⁹

(*rkp. IEF* 115:9, br. 2.)

57. A mi sve govorili da je tintilin

Ja san se volila kupa krijući u Koludrice (tamo su bile prije koludrice), majka nan nije dala priko podne da se kupamo. Najedanput su u mene usta pošla na stranu, a otekla ovako. Da je tokalo da uzmu barku su četiri vesla (onda nije bilo motora) i odvezu me u ošpedu u grad, i to su mi operirali iznutra. A mi sve govorili da je tintilin.

Kad je porođaj nekršten, ili ga izbaci da se ne zna, onda postane tintilin. Moja majka je rekla da je videla na brdu đe sjedi na pucalu⁸⁰ od gustijerne mali tintilin.⁸¹

(*rkp. IEF* 115:9–10, br. 5.)

⁷⁸ Bilješka M. Bošković-Stulli: "Čičak ili *cinco* (tu se podrazumijeva *tintilin*; Nike i ostali prisutni ne znaju ništa pričati o *tintilinu*."

⁷⁹ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 17.06.1953., Luka Šipanska, kazivala Nike Dobud rođ. Dušilo, 91 god., nepismena.

⁸⁰ Pucò, pucò, pucála, m. (*kontrakcijom od pucao*), iz lat. (*rom.*) *puteal*, -*alis*, *usta ili grlo od zdenca*. (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*).

⁸¹ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 17.06.1953., Luka Šipanska, kazivala Danica Boroje, 77 god., polupismena, babica, čula od majke.

58. Za tintiline bi govorili

Za tintiline bi govorili da koja nijesu djeca krštena pa umru, da ondar obijaju po stijenama po moru u crljenom baretici, i ako bi im se dočepao barete, da sve bi išli za vama; da bi ti obećo i dinara bi do da mu vratiš bareticu.⁸²

(*rkp. IEF* 171:102, br. 8.)

59. Desitnjak malik

Kada se rodi desito muško dite, oli desitnjak, od jedni matiri ako baba ne čuva, on pobigne. Baba pozna da[^]j malik, aš ima črjinu bariticu. Jidan je bil puli Žoretić pobigal, da će na puništricu van. Baba mu[^]j brzo pokazala soldih ta je nazad prišal. Zato[^]j prišal nazad, aš malika pijažaju biči. On čuva zakopani biči da jih ki ne skopa. Kad človik pride blizu mista, kadi su biči zakopani, malik se pokaže, ta človik pobigne.

Kad je malik nazad prišal baba mu[^]j brzo znela bariticu i zašila mu ju j[^]pod livo pazuhu, ta već ne bil malik. Zrasal je šigav človik.⁸³

(*rkp. IEF* 203:64–65, br. 13.)

60. Malik samo straši

Na Gromiškom poju poli jezera bila[^]j velika tišjarija. Delivali su katride.

Jedan večir malik je počil roštat, katride razbijat i se[^]j shital s koz poništru na cistu. Judi su se pristašili i razbižali s kuće. Ta su jutro stali se katride bile su cile i na mistu.

Naši su jedamput sideli poli ognja. Najidamput malik s črjinun bariticun se[^]j nadazril na poništru. S prgišćun je zel vas oganj a prhavicu i popil je rashital. Parid je razrušil. Si su od straha pobigli s kući. Ta su prišli nazad, oganj je bil na ognjišći, a zid cil. Tako maličić, aš on je mići, samo jude straši, a ne stori slabiga. Malik žive po jamah i va vodi.⁸⁴

(*rkp. IEF* 203:65, br. 14.)

61. Malik

Malik je mići. Paraju, da žive po prezdavneh jamah. Jedan malik je bival pul Čmaža va prezdavnoj jame. Jedan je va Šterničken brege, jedan va Grižah, jedan va Nežnice. Jedan je još dan danas v Rošceh. On beči čuva, ki su tamo va jenoj jame. Ma judi deju, da j[^] va sakoj jame malik.

Zato se zove malik, aš je kod jedan mali od pet šest let. Na glave nosi črjeni klobučić. Zavin tega deca užejavu kričat na paše: "Malik teče po putiće va črjenen klobučiće." On ni zločest. Ale i on otroke otpeja, ma samo po dneve. On ne hludi po

⁸² Zapis: Maja Bošković-Stulli, 30.10.1954., Čilipi, kazivala Ana Novaković, pismena, 77 god.

⁸³ Zapis: Ivo Jardas, Klići (kotar Rijeka), kazivala Zora Klič.

⁸⁴ Zapis: Ivo Jardas, Lukeži (kotar Rijeka), kazivao Petar Radetić.

noće kod mrak. Otroka smuti i otepeja, ako samega najde, nejde z van puta. Zavin tega judi moraju navar imet miću decu.

Malik, kako stari judi deju, čuva beči, ki su zakopani va zemje, ale su va prezdavnoj jame.

V jame ima malik kamari se od mramora. Va kamarah su puni karateli zlata. Kad onaki ki pride blizu tega zlata, malik se boji, da bi to njegovo zlato našal, pak se pokaže, počne se vrtet, potancevat i pokantevat. Malik se vrti, a človek gre za njin. Ontrat malik človeka smuti, pak človek ne zna, otkud je prišal na ono mesto. Malik je kuntenat, da ga j' otepejal daje od beči.

Povedal je pokojni barba Zvanina Jačetov: "Kad je naš Jože bil mal, pasal je kravi. Jedan put o polnen kravi su prišle, a Jožeta ni i ni. Najzad smo ga šli iskat. Se škuje smo pregjedali i si kalići, da j' morda otrok kamo pal. Ma Jožeta nigder ni. Je zginul va more al v jamu, nijedan ni znal. Najzad našal ga j' Andrić Gržanov vaje pod Leščevac, kako pohaja okol jenega štrpeda. Andrić ga j' pital, da ča dela tu, aš ga si išćemo. On je rekal, da minjega išće. Pital je ontrat Andrić, da kakovega minjega išće. Otrok je del, da je tu jedan minji va črjnen klobučiće. Tancal je, vrtel se j' kod brčak i lepo j' kantal, pak da ga išće, aš se j' nekamo skril. Tako j' Jožeta bil malik otepejal i zmešal."

(Jardas 1957:107–108)

62. Malik v Rošceh

Stari judi deju, da j' v Rošceh va jenoj jame dvanajst karatel zlata. Se suhi cekini. Ti cekini čuva malik.

Pokojni ivić Antonov i Mihaj jedanput su namislili, da te neč teh beči zet. Šli su va Rošac i vaje su našli koturatu od jami. Tu koturatu ni bilo dano sakemu videt. Ma njih je navadil Antonov pop, ča te govorit, pak njin se j' koturata sama otprla. Kad su već da te vreće naložit, pritekal je malik. Malik da j' imel v ruke pero i jenu kožu. Vaje da j' počel sakomantit: "He, čekajte malo vi dva! Moramo se pogodit. Vi morete slobono zet si soldi, seh dvanajst karatel. Gjedajte, samo suho zlato! Se sami cekini. Ale prvo leg ćete zlato zet, morate na ovoj kože križ storit, da ste kuntenti, ča će se pripetit, kad zamete beči." Oni su ga pitali: "Ča bi se to moglo pripetit?" "Ja", rekal je malik, "kad beči znamete, sunut će z ove jami voda. Napunit će Kosov Dol. Ontrat će rinut ž njega van se do mora, a s puten će potopit dvanaest sel. Ako ste kuntenti, da se sela potope i judi pomore, storite mi na kože križ, aš takov je tištament."

Kad su to čuli barba Ivić i Mihaj, brzo su se zlamenali i pobegli z jami van. Danas je judi, ki ne bi gjedali, magari ako će se pol sveta potopit, samo da do beči pridu, ale oni, Ivan i Mihaj, su bili dobri i pošteni judi, pa su z jami pobegli prez niš.

Lih da su van zišli, jama da se j' zajeno s koturatun zatropila. Tu koturatu ni mogal već nikad nijedan nač. Povedal je jur svojni pokojni Brnić, da su mu ofce, kad jih je po Rešceh pasal, z nogami zadevale va zlato provreslo od koturati. On je čul, da provreslo zvoni kod zlati prsten, kad na tla pade, ale videl da ga ni. Malika da j' čul, kako se j' razgetal, ali videl da ga ni nikada. (To j' povedal pokojni Tone Srok--Kosić, 91 leto star.)

(Jardas 1957:108–109)

63. Va sakoj većoj jame

Va sakoj većoj jame, deju, da žive malik. Nutre da ima lepe mramorne kamari i va konobah pune bačvi zlata. Ta malik da to zlato čuva.

(Jardas 1957:311)

64. Malik pul mulca s paleron

Neki Jurić Škurinje j' već kasno o pozime sam čuval zadnjega mulca va gore. Jedan put v noći mu j' mulac "stresal", a to j' najhuje, ča se more trefit paleru. To nekako z mulca rinu van nekakovi gasi, mulac se strese, razlete se drva, štenpji, sveci i se. To se jako malo puti pripeti, morda ni na deset let jedanput, a kemu se pripeti, paleri reču: "Stresal mu j' mulac."

Ako nisu judi naredni, kad mulac strese, pak ako lišto ne poprave, brižnemu paleru pride ob niš sa muka i vas strošak. Zato j' vapaj va gore, kade se stori takova dezgracija, pak priteču pomoć si paleri, ki su blizu.

Kad se j' to pripetilo brižnemu staremu Juriću, vapil je i on. Ale njigov vapaj ni čul nijedan, aš su se paleri već bili odbavili doma, pak je bila prazna gora.

Jurić j' počel lišto mulca popravjat i štenpji trdit. Najedanput je čul, kako na drugen kraje mulca neki nabija štenpji. Skočil je videt, to ti vraže ne beše jedan malčić s črjenen klobučičen na glave. Bil je već pol mulca posema popravil. Jurić se j' prestrašil, a malik je rekal: "Ne boj se, ne, lego brzo delaj. Videl san, ča ti se j' storilo, pak san ti priskočil pomoć. Kuliko puti ja v noći paleron mulca obajden i popravin, da oni ni ne znaju. Čude se, da mulac lepo gori. Ja znan, da se paleri jako muče, pak da v noći imaju baren malo mira, pričuvan njin i popravin već puti ja mulca, utinut kad je nevrema." Kad su mulca popravili, malik se j' zgubil va jenu jamu. Po ten pute paleri paraju, da njin je malik prijatel.⁸⁵

(Jardas 1957:344–345)

65. Vrag se izleže iz jajeta

To sam bio malen kad su pričali da se nosi jaje pod pazuhom od crne kokoši tri neđelje pa se izleže vrag. I onda što mu gođer zapovidite, ono i uradi. Kad novaca treba, onda on donese. A kad bio konac konca, onda se za nešto svadili, onda on ubije toga gospodara što ga izlega.⁸⁶

(*rkp. IEF* 221:129)

66. Dječak - vrag

Tud je bila meljava, vodenica bila, pa čojek odneo kukuruza malo, pa je mljeo i on i vodeničar sjed'li i prepovidaju. Al' mala vodenica, dva zrna puno, a jedno malo. A taj

⁸⁵ Jardasova bilješka: "Povedal 1925. leta Tone Srok Kosić, Marčejji br. 16."

⁸⁶ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 13.05.1956., Brubanj (Brubno), općina Glina, kraj Banija, kazivao Đuro Vujasin, pismen, 57 g.

gazda doveo ćuku sa sobom. A napolju brašno curi. A kaže, pas sjedi tamo i ono čeka, ono malo po malo izlazi, a pas lapće, pojeo sve. E, sad kad je došlo već pol noći, ogladnili su nji dva. E, sad će večerat. I kaže šta će, onaj odreže slanine i kruva, taj čija je vodenica. I oni peku slaninu uz vatru i, kaže, sjeo i dečko pa će sebi peč, a žabu natak na ražanj. A ovaj čojek masti šnite od kruva sa slaninom, a taj mali dečko opet peče žabu pa i on masti na tog čojeka šnite. Kaže taj čojek njemu nek on bude miran, nek on ne tenta, nek on bježi od vatre. Ovaj ne će, on i dalje tenta. A ovaj čojek ugrije svoju slaninu na ražnju i kad je bila vruća, njega udari po labrtama s onom slaninom. Mater mu njegovu - kaže - šta mu masti, šta mu smeta tu. Mali utekne dalje pa stane kod vatre pa glede, a kako je sjedio kod vatre na svojoj reklici i ostavio reklicu kod vatre i moli ovoga da mu dade, išće reklicu od staroga. Kaže, daće mu reklicu samo ako će otić i odnet žabu, da ne tenta. Nek dođe i nek uzme reklicu. A mali, kaže, ić ne smije, da će ga popurit opet sa slaninom po labrtama. Kaže nek on baci reklicu. A stari uzme reklicu pa mu baci. I mali uzme reklicu, kaže više ga ne će nikad doć tentat. Idu onda gledat kolko ima brašna, je l to samljelo se. Kad su došli, a pas sjedi i jede i pojeo sve.⁸⁷

(*rkp. IEF 259:25*, br. 14.)

67. Tintilini idu ispod maslina

Djecu su plašili da ne idu u podne po suncu, da će ih tintilini. To su kao mali patuljci u crvenim kavicama. Oni obično idu ispod maslina.⁸⁸

(*rkp. IEF 257:135*, br. 78.)

68. Izgledali su mi ovaliki

Tintilini to su ona djeca koja se pobacu i koja umru bez krsta, onda oni postaju tintilini. To se sjećam da su im male nožice, a veliki stomak, a i glava je mala. Onda oni balaju okolo podne najviše na raskršće. Oko podne te onda može nešto snać. Oni su u crveno, veliki trbuh, male nožice gole, a na glavi crveno i oko trbuha crveno. Kako balaju, isaju ruke, izgledali su mi ovaliki.

Pa onda ti košci i oni su s velikim trbusima, njih ne možeš ni batinama ni puškom, nego jedino ubrat trnove drače i onda mu probiješ stomak i uništiš ga i on nestane. To su zli ljudi pa kad umru, oni se vraćaju.

Nekome se imadinalo da se on borio s koscem pa ušao u draču i mlatio, mlatio po sebi i došao vas izgranfan i kaže da je nestalo kosca.

Kažu da je okolo Sutvida - tu je bio stari grad od Rimljana - bilo zakopano zlato, pa su djevojke noću balale gole za nać to zlato. Vazda se prekaže da dođe kako vrag.⁸⁹

⁸⁷ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 13.06.1957., Potnjani (Slavonija, Đakovština), kazivao Stipa Hajduković, nepismen, rođ. 1896.

⁸⁸ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 14.09.1956., Drače na Pelješcu, kazivao Božo Bojanović, službenik, oko 50 g., živi u Zagrebu.

⁸⁹ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 14.09.1956., Drače na Pelješcu, kazivala Marija ud. Lazić, rođ. Dežulović, rođ. 1892. u Janjini, stanuje u Dubrovniku.

(*rkp. IEF* 257:136–137, br. 79.)

69. Mali u klobučiću crvenomu

Ovo je jedan čovjek mjeo masline, on je meni kaživo, ondar je mjeo i hodio pu' doma i drugim puten za njin hodio jedan mali u klobučiću crvenomu. I hodio sve za njin. Došo je na jedno gumno i ondar je sto bala' i ondar je balo i on se pripo i uteko pu' doma. To govoru da je bio tintilin.

Govorili su da je to bio tintilin što žene između djecu što nisu od doba.⁹⁰

(*rkp. IEF* 257:138, br. 80.)

70. Mačić nosi lumbrelicu

Tintilini⁹¹ to su mačići. Anela je meni kaživala da je ona vidila mačiće. Ovoliko malo, malo i veli:

- Dobra večer.

I nosi malu lumbrelicu,⁹² nema ovolicno malo. Nema par dana da mi je pričala.

- A ja se pripala - kaže.

A ja kažem:

- A što mu nisi odnila lumbrelu, pa bi bila sritna?⁹³

(*rkp. IEF* 257:138, br. 80.)

71. Mališac

Kad san bil mali su mi govorili stariji: "Ne idi na Kolan, jer ti je kod zeleznih vrat, u non staron magazinu mališac.

Mi bimo išli kaj dica onamo, gledali i ja san ga z daljega vidil. On je mali, ima široku glavu i crvenu kapicu.

Priča se, da je jenon staron trgovcu Olivijeri mališac kakal dukate. I zato je bil bogat.

Jedna stara je kod toga trgovca u 11 ur prala skale i pokazal njoj se je na vrh skal jedan visoki covik i puhnul sviće. To da je bil vrag s kin je bil trgovac Olivijeri u vezi.⁹⁴

(*rkp. IEF* 274:61, br. 23.)

⁹⁰ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 15.09.1956., Sreser na Pelješcu, kazivala Ane Kučer, rođ. Špaleta, nepism., 86 g., iz Jurkovića kod Janjine.

⁹¹ Bilješka M. Bošković-Stulli: "To je odgovor na moje pitanje znadu li za tintiline."

⁹² Bilješka M. Bošković-Stulli: " - *Ma klobučić, ne lumbrelu!* (primjedba iz publike)."

⁹³ Zapis: Maja Bošković-Stulli, 20.09.1956., Opuzen, kazivala Marija Vitanović, pismena, 39 g.

Bilješka M. Bošković-Stulli: "Marija se pri tome smije."

⁹⁴ Zapis: Nikola Bonifačić Rožin, 06.08.1954, Senj, kazivao Romeo Bezjak, 67 g., trgovac.

72. Dječak u vojničkom odijelu

Bil je mrak velik. Moj otac i još dva dečka čuvali su goveda. Najedamput ugledaše malog vojnika - ide po meji. Na glavi ima crveni fes, do pete je u vojničkom odijelu, mač ima uza päs.

Oni se ustrašili i pobjegli kući.

Poslije su vidjeli tog vojnika kako je jopet zašal u zemlju.⁹⁵

(*rkp. IEF* 333:199, br. 55.)

73. Deminutiv od Mate?

Te su žene prisiljavane da kažu kako se njihov đavao zvao. Ime mu je bilo različito, prema pojedinom slučaju. Iskazujući o gozbama vještice družbe ili o spolnom općenju s đavlom izvan vještichjih sastanaka, vještice navode na torturi kao imena đavla: Primus, Matić (deminutiv od Mate), Markaj, Lucifer, Kralj, Silnjak, Garsperl itd., a nekad jednostavno "gospon".

(Bayer 1982:242–243)

74. Macaklić

Jednog jutra dođe moja majka, Bog joj da pokoj, i otpremi mene u mlin. Naprti mi na tovara dvaest kil žita i mene stavi u tržej. Ka sam bila mala od četrnaest godin. Idem ja niz Vrilo naokolo do Mutograsa. Kad ja došla na Mutogras, ovako pogledam na desnu ruku, a vidim jednoga maloga čovika, patuljka, i klobučić mu na glavi. I on nadigne one late, kante na noge. Ja ovako opet pogledam, tama je - sva noć je bila. A si promišljam:

- Bože moj, šta je ovo?

Ništa, išla sam ja naprid, došla sam kući. I ja to svome ocu kažem:

- Čaća, trefila sam jednoga maloga čovika, klobuk mu je na glavi i te late neke meće na noge. Ko je to?

- A znaš li ti, moja Milice, ko je to? To je macaklić.

- I šta on tu radi?

- E, ribari su potezali ribu i on je čeka dokle riba izađe iz mora. Ako njemu ribari ne dadu ribe, on će im isparat mrižu. Ako mu dadu, bit će mirno. Jer to se je i nam istim događalo. Kad sam ja i moj brat (moj stric) potezali (mi smo imali mriže, dakako, mi smo imali velike mriže) i jedanput on je bija i nismo mu dali ribe i da znaš šta nam je od mriža učinija - raspara mriže da smo imali šta cijeli dan krpit. Eto, to je taj čovik - macaklić.

To se sjećam kao dijete. Bila sam u dobrim razumu - ić ozgor iz sela do u Žrnovnicu. To je ipak za me bija put. Ali tako, bit će mi bilo jedno četrnaest - - petnaest godin kad sam ja to išla.⁹⁶

⁹⁵ Zapis: Stjepan Stepanov, 19.06.1958., Brinje, kazivala Marija Sertić, učenica 6. r. osmogodišnje škole u Brinju. Čula od Mirka Sertića (1915) iz Brinjske Kamenice (Jurani). Napomena M. Sertić: "Ovaj događaj se isto desil od mog oca, kada je imal šestnajst godin."

75. Maličići

Ozgora, na placi je bila škola. Kadi je općina. Pa da su gori (kod je u vo ovoj sobi) zvali maličići. I kad bi ča ovako čuli da je ki zločest ili ča, da bi plesali gori i lupali maličići va crveni ovu... Ja to znan da su nas strašili. Maličići da su bili crvene kapice, mali ljudi ovako, mali i da su plesali kola i bučili. I da bi oni bili lupali. A to ja mislim ni istinito.⁹⁷

76. Maličići va školi

A, maličići, to san znala more priča od maličići. Samo to, ja san već sve pozabila. Ne da sam pozabila - znate, ja niš ne pozabim. Ali. kad smo mi bili dica, nam su bili maličići neč... to je bilo pojam, ki nam je pričal, a mi smo samo uši čulili, ki će ča pričat od maličići. A poslije, čujte, kad dojdete vako, vidite da su to bile fantazije ili ovo, ili ono... Otkad to niki ne priča! Znate, kad vi od nečemu ne pričate, to vam ishlapi.

A znate, maličići, su uvik pravjali da je na placi, va školi, da su bili maličići. Znate vi kadi je to? Na placi, kadi je sada ova... općina. Ljudi su sidivali po noći, jer prije su bili takve vrućine, da su ljudi hodeli na placu leć, spat po noći, jer se ni moglo doma spat, znate. Po zidcih su spali ljudi. A ja se toga već sjećam. I onda bi maličići gori kantali, tancali, smijali se. Po školi. To su bili smihi. E, i da su delali komedije. I čak su i vodu bili hitili, proleli. Pa onda jedamput se je otvorila poneštra, i zdolu su njim spuščali kao faše, ko poveje, kako se dicu povija. Da. Pa da, to su ljudi vidjeli, na svoje oči.

(- A kako su nastali ti maličići, kako oni izgledaju uopće?)

Da su ko to neki mali ljudi, mali ljudi... i vragudrtno, ono smišno, da bi dešpet načinilo. To su - ko to? Ljudi ki su... Znate što, u nas je uvik pojam bil - to su sve izgubljene duše. Razumite. Izgubljene duše, kao to su kao ti ki nimaju mira. Ili ne da su izgubljene, nego tu one delaju nekakovu kaznu ili nekakovu... pokoru, i onda delaju dešpet usput.

(- A da ih je tko vidio, kako oni izgledaju...)

A, da su mali ljudičići, vragudrtni, tako bi nam bili pripovidali... A da ih je videl, ma! Ki je videl! To su bili... fantazije! Fantazije. Ja mislim bar, jer čujte... oni su nan to tako vjerno pripovidali da... mi smo to i vjerovali.⁹⁸

⁹⁶ Zapis: Tanja Perić-Polonijo i Ivan Lozica, 8.12.1983, Krilo Jesenice kod Omiša, kazivala Milica Mekinić, rođ. 1905.

⁹⁷ Zapis: Tvrtko Zebec, 14.2.1994, Vrbnik na Krku, u kući Josipa Štefanića (rođ. 1939.) Kazivala Ankica Štefanić (supruga Josipova).

⁹⁸ Zapis: Ivan Lozica, Lada Čale Feldman i Tvrtko Zebec, 12.2.1994., Vrbnik na Krku, kazivala Marica Milić, rođ. Stašić, rođ. 1937.

NAVEDENA LITERATURA

Kratice: *rkp. IEF* = rukopisna zbirka Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

ZNŽO = *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Jugoslavenaska akademija znanosti i umjetnosti (danas: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Zagreb.

Napomena: Znakove *Q* i *M* u uglatim zagradama treba shvatiti samo kao indikatore, pomoćno sredstvo. Znak *Q* upućuje na izvore o bićima sličnim *orku*, a znak *M* na izvore o bićima sličnim *maciću* (v. bilj. 5.).

Alasia da Sommaripa, Alessandro. 1607. *Vocabolario italiano e schiavo*, [*M*: s.v. *malik*].

Archivio per la raccolta e lo studio delle tradizioni popolari italiane XV/1940, III—IV, Roma [*Q*: str. 180; *M*: str. 180].

Ardalić, Vladimir. 1899. "Bukovica. Narodni život i običaji". *ZNŽO* IV:116—117 [*M*].

Ardalić, Vladimir. 1902. "Bukovica: vjerovanja". *ZNŽO* VII:[*Q*: 275—276].

Ardalić, Vladimir. 1912. "Maljak ili mačić". *ZNŽO* XVII:191—192.

Ardalić, Vladimir. 1924. "Orko (Bukovica u Dalmaciji)". *ZNŽO* XXV: 383—384.

Arkiv za povjestnicu jugoslavensku XI/1872, Zagreb, [*Q*: str. 257—258 = = *Kelemina*, br. 188. i br. 64/I.].

Babudri, Francesco. [s.a. (1925?)] *Fonti vive dei Veneto-Giuliani*. Milano, [*Q*: str. 320—325 (i str. 112 i 308 t. zv. *marcodlazzi*); *M*: str. 313—314 i 316—317].

Banović, Stjepan. 1918. "Vjerovanja (Zaostrog u Dalmaciji)". *ZNŽO* XXIII:[*Q*: str. 198; *M*: str. 197—198].

Barada, Miho. 1952. *Hrvatski vlasteoski feudalizam*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, [*M*: str. 98].

Bartulin, Andrija. 1898. "Cres.Vjerovanja". *ZNŽO* III:[*Q*: str. 271—272].

Bastanzi, G. 1888. *Le superstizioni delle Alpi Venete*. Treviso, [*Q*: str. 30 i 34—36; *M*: str. 28—36]

Bayer, Vladimir. 1982. *Ugovor s đavlom. Procesi protiv čarobnjaka u Evropi, a napose u Hrvatskoj* [3. izd.]. Zagreb: Informator, [*M*: str. 242—243].

Begović, Nikola. 1887. *Život i običaji Srba-graničara*. Zagreb. [*M*: str. 189 (2. izd. Prosveta, Beograd 1986, str. 227)].

Belostenec, Ivan. 1740. *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium*. Zagreb, [*M*: s.v. *lar* (pretisak: Liber, Zagreb 1972.)].

- Bernoni, Giuseppe. 1873. *Leggende fantastiche popolari veneziane*. Venezia, [**M**: str. 22–24].
- Biljan, Mijo. 1912. "Mrak". *ZNŽO* XVII:375.
- Borelli, N. 1935. "L'origine ed il fondamento storico di un' antica credenza popolare". *Il Folklore Italiano* X, I–II. Roma, [**M**].
- Bosanska vila* X/1895. Sarajevo, [**M**: str. 331–333].
- Bošković-Stulli, Maja i Zorica Rajković, prir. 1987. *U kralja od Norina : Priče, pjesme, zagonetke i poslovice s Neretve*. Metković-Opuzen: Galerija "Stećak" Klek, [**Q**: br. 51.–52.; **M**: br. 53.–56.].
- Bošković-Stulli, Maja. 1959. *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost, [**Q**: br. 123.–127.; **M**: br. 119.–122.].
- Bošković-Stulli, Maja. 1968. "Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5/6, [**Q**: br. 66.–69., 71.; **M**: br. 65., 70.].
- Bošković-Stulli, Maja. 1975. "Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača". *Narodna umjetnost* 11/12, [**Q**: br. 74., 96.–97., 99.; **M**: br. 64., 74.–83.].
- Bošković-Stulli, Maja. 1984. "*Balade Petrice Kerempuha i Langov Samobor*". U knjizi *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. [Prvi put objavljeno u: *Forum* 15, 1976., br. 1.–2. **M**: str. 88–92.]
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1986. *Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Pula - Rijeka: Čakavski sabor [et al.], [**Q**: br. 146.–150.; **M**: br. 144.–145.].
- Bošković-Stulli, Maja. 1993. *Žito posred mora. Usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug, [**Q**: br. 190., 193., 204.; **M**: br. 180.–189.].
- Božić, Mirko. 1954. *Kurlani* [roman]. Zagreb, [**Q**: str. 94].
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1950. *Priče iz davnine*. Zagreb, [**M**: *Šuma Striborova*, str. 63–74].
- Burde-Schneidewind, Gisela und Ina-Maria Greverus. 1967. "Deutscher Sagenkatalog (Vorbericht)". *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 13, Berlin, 339–397, [**M**: G 1. Usp. Bošković-Stulli 1975, br. 77., str. 143].
- Carić, Antun Ilija. 1897. "Narodno vjerovanje u Dalmaciji". *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IX. Sarajevo, [**Q**: str. 481–483, str. 487 i str. 485–486 (= Maily 1922, br. 32., bez naznake izvora; **M**: str. 486–490].
- Carrara, Francesco. 1846. *La Dalmazia descritta*. Zara, [**Q**: str. 161; **M**: str. 164].
- Čajkanović, Veselin. 1941. *O srpskom vrhovnom bogu*. Beograd: Srpska akademija nauka, [**M**: str. 64–65, 95].
- Domanovski, D. 1957. "Vidoizmenenija obraza zlogu duha 'liderc' v suevernyh predstavlenijah vengerskogo naroda". *Acta ethnographica* VI, 1–2, Budapest, [**M**: str. 41–72].

- Dorson, Richard M. 1960. "Theories of Myth and the Folklorist." U *Myth and Mythmaking*. Henry A. Murray ur. Boston: Beacon Press, 76–89.
- Dorđević, Tihomir R. 1953. "Vampir i druga bića u našem narodnom verovanju i predanju". *Srpski etnografski zbornik* 66. Beograd, [**M**: str. 156].
- "Folklore" VII/1953, [**M**: Pinguentini, Gianni, str. 66].
- Fortis, Alberto. 1774. *Viaggio in Dalmazia* [vol. I–II]. Venezia: Presso Alvise Milocco, all' Apoline. [Reprint: 1974. München - Sarajevo: Verlag Otto Sagner, Izdavačko preduzeće "Veselin Masleša".]
- Frejdenberg, Ol'ga M. 1988. *Mif i teatr. Lekcii po kursu "Teorija dramy" dlja studentov teatral'nyh vuzov*. Moskva: Gosudarstvennyj institut teatral'nogo iskusstva im. A. V. Lunačarskogo.
- Gerndt, Helge. 1971. *Fliegender Holländer und Klabautermann*. Göttingen.
- Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* VII/1932, [**M**: str. 106–108 (Srebrni car. Kučajna u Srbiji)].
- Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* X/1898. Sarajevo, [**M**: str. 511].
- Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XX/1908. Sarajevo, [orko i **M**: str. 452].
- Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* [nova serija] 20/21. 1966, [**M**: str. 152, br. 42.].
- Gorlato, Achille. 1925. *La Venezia Giulia, Trieste e Istria*. Torino, [**M**: str. 271].
- Gorlato, Achille, 1954. *Vita istriana*. Venezia, [**Q**: str. 119; **M**: str. 119].
- Gorlato, Achille i Elio Predonzani. 1956. *I racconti delle notti lunari. Leggende istriane*. Trieste, [**M**: str. 73–75].
- Gorlato, Achille. 1978. *Antiche leggende veneto-giuliane*. Venezia: Edizioni Helvetia, [**M**: str. 75–76].
- Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Bd. I–IX, 1927–1938. Berlin - Leipzig, [**M**: s. v. *Berggeist*; s. v. *Hausgeist*].
- Insam, Bernd Dieter. 1974. *Der Ork. Studien zu einer alpinen Wort - und Erzählgestalt*. München: Wilhelm Fink Verlag, [**M**: str 82–83, 85, 162 (Ei 12), 176 (Tr 6). Usp. Bošković-Stulli 1975, br. 74.–78., 80., 82.–83., str. 143].
- Istarski koledar*. 1930. Trst, [**Q**: str. 17–18; **M**: str. 18].
- Istra i Slovensko Primorje*. 1952. Beograd, [**Q**: str. 33, str. 41].
- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica. Stvorovi kao ljudi". *ZNŽO* X:[**Q**: str. 269–270; **M**: str. 265–267].
- Ive, Antonio. 1901. "Novelline, storie, leggende in veglioto odierno". *Archivio Pitre* XX, [**M**: br. 15. –16.].
- Jagić, Vatroslav V. 1880. *Zakon Vinodol'skij*. S.Peterburg.

- Jardas, Ivo, *Kastavština*, **ZNŽO** XXXIX, Zagreb 1957, [**Q**: str. 106–107; **M**: str. 107–109, 311, 344–345].
- Jung, Carl Gustave. 1927. *Métamorphoses de l'âme et ses symboles*. Genève.
Karadžić 4/1903, [**M**: br. 4., str. 226–227].
- Karadžić, Vuk Stef. 1852. *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Beč, [**M**: s. v. *macaruo*, str. 348]
- Kelemina, Jakob. 1930. *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje, [**Q**: br. 64/I., br. 64/II., br. 188.; **M**: br. 117., 119., 257.].
- Krauss, Friedrich S. 1908. *Slavische Volkforschungen*. Leipzig, [**Q**: str. 125].
- Krauss, Friedrich S. 1914. *Tausend Sagen und Märchen der Südslaven*. [Bd. I]. Leipzig, [**M**: br. 137.].
- Krleža, Miroslav. 1946. *Balade Petrice Kerempuha*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske. [**M**: str. 97, 184].
- Krzyżanowski, Julian. 1962, 1963. *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym* [I–II]. Wrocław-Warszawa, Kraków, [**M**: 8081. Usp. Bošković-Stulli 1975, br. 82., str. 143].
- Lang, Milan. 1914. "Samobor: Stvorovi kao ljudi". **ZNŽO** XIX:[**Q**: str. 145; **M**: str. 123, 125, 128, 147, 149–150].
- Lares* I/1930, [**M**: br. 2.–3.].
- Levi, Carlo. 1951. *Krist se zaustavio u Eholiju*, Zagreb: Zora, [**M**: str. 159–163].
- Liburnia* III,1. 1904, [**M**: str. 18]
- Liburnia* II, 5. 1903, [**Q**: Egisto Rossi, v. Bošković-Stulli 1959:212]
- Lovretić, Josip. 1902. "Otok: vjerovanja". **ZNŽO** VII:[**M**: str. 116].
- Lovrich, Giovanni. 1776. *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor Abate Alberto Fortis coll' aggiunta della vita di Socivizza*, Venezia: Francesco Sansoni, [**Q**: str. 200; **M**: str. 201–202].
- Lovrić, Ivan. 1948. *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije [prev. M. Kombol].
- Macan, Tomislav M. 1932. "Čaranje i gatanje". **ZNŽO** XXVIII₂:[**Q**: 233; **M**: str. 229].
- Magdić, M. 1878. *Život i djela Senjanina Mateše Ant. pl. Kuhačevića*. Senj, [**M**: str. 56].
- Mailly, Anton von. 1916. *Mythen, Sagen, Märchen vom alten Grenzland am Isonzo*. München, [**Q**: str. 69; **M**: str. 29].
- Mailly, Anton von. 1922. *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen*. Leipzig, [**Q**: br. 25/I., 32., 35.; **M**: br. 34., 52.–53.].
- Mailly, Anton von. 1986. *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie*, Gorizia: Editrice Goriziana, [**Q**: str. 87, br. 35.; **M**: str. 85, br. 34.].

- Mažuranić, Vladimir. 1908–1922. *Prinosi za hrv. pravnopovjestni rječnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, [**M**: s. v. *macaruo, maljak, maljik, macarol*].
- Megiser. 1592. *Dictionarium quatuor linguarum*, [**M**: s. v. *malik*].
- Mikac, Jakov. 1934. "Vjеровanja (Brest u Istri)". *ZNŽO* XXIX₂: [**Q**: str. 200].
- Miklosich, Franz. 1875. *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Wien: Separatabdruck aus dem XXIV Bande der Denkschriften der Philosophisch-historischen Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften, [**M**: str. 37].
- Miklosich, Franz. 1886. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien, [**M**: s. v. *maljeva*].
- Milčetić, Ivan. 1896. "Mrak i bučan. Otok Krk". *ZNŽO* I:227.
- Milčetić, Ivan. 1896a. "Malić". *ZNŽO* I:228.
- Narodna umjetnost* 7, 1970, [**Q**: str. 96; **M**: str. 81–84, 96].
- Nazor, Vladimir. 1948. *Miti i legende*. Zagreb, [**Q**: v. *Boškarina*].
- Novice* 1859, [**Q**: str. 315 = *Kelemina, br. 64/II.*; **M**: str. 315].
- Ostermann, Valentino. 1940. *La vita in Friuli*, Udine, [**Q**: str. 446; **M**: str. 447].
- Patrizi da Cherso, Francesco [= Frane Petrić]. 1587. *Della poetica. La deca plastica. Libro decimo: delle poetiche passioni*. [Rukopis: Biblioteca Palatina, Parma, sign. Pal. 421].
- Petter, Franz. 1857. *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen* [I–II]. Gotha, [**M**: vol. I, str. 213].
- Pleteršnik, M. 1894–1895. *Slovensko-nemški slovar* [I–II]. Ljubljana, [**M**: s. v. *malik, mal'kinja, mal'kov, malikováti, malikovavec, malikovalnica, malič, maliček*].
- Prosvjeta* XII, 17/1904, [**M**: str. 536].
- Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu* CXVIII/1894, [**Q**: str. 21 (*orkul. Rab*)].
- Rivista delle tradizioni popolari italiane diretta da Angelo De Gubernatis* I/1893, Roma, [**Q**: str. 100–101, 270–271, 506–509; **M**: str. 283–285].
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. [**Q**: s. v. *mràkača, mràkan*].
- Rožić, Vatroslav. 1908. "Prigorje: stvorovi kao ljudi". *ZNŽO* XIII: [**Q**: str. 150–151; **M**: str. 99].
- Rutar, S. 1896–1897. *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra* [I–II]. Ljubljana, [**Q**: vol. II, str. 190; **M**: vol. II, str. 190].
- Simonsuuri, Lauri. 1961. *Typen - und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen*. Helsinki: *FF Communications* 182, [**M**: B 101, B 151, C 1051, G 1301, G 1321, G 1711, H 11, H 61, Q 411. Usp. Bošković-Stulli 1975: br. 74.–81., 83., str.143].

- Slovenski glasnik* VI, 1/1860. Celovec, [**M**: str. 8].
- Slovenski glasnik* XI/1868. Celovec, [**Q**: str. 112].
- Slovinac* III, 5/1880, [**M**: str. 87, 389].
- Spinčić, Alois. 1891. "Volksleben der Slaven in Istrien". U knjizi *Die österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Das Küstenland*. Wien, 208–230, [**Q**: str. 229].
- Srbadija*. 1876, [**M**: str. 73].
- Srbsko-dalmatinski magazin* XXIV/1895, [**Q**: str. 45–46].
- Srbsko-dalmatinski magazin* XXVI/1867, [**Q**: str. 44–47].
- Srbsko-dalmatinski magazin* XXVIII/1869, [**Q**: str. 45–46].
- Srpski etnografski zbornik* XX/1913. Beograd, [**Q**: str. 335, 346].
- Srpski etnografski zbornik* LXI/1949. Beograd, [**Q**: str. 213–214].
- Srpski etnografski zbornik* LXV/1952. Beograd, [**M**: str. 172].
- Stojković, Marijan. 1931. "Čudo od kokota". *ZNŽO* XXVIII₁: [**M**: str. 87–100].
- Stojković, Marijan. 1934. "Orko". *Narodna starina* XXIX, [**Q**: str. 226–227].
- Stojković, Marijan. 1953. "Historijski prilozi etnografiji Hrvata". *ZNŽO* XXXVII: [**M**: str. 266–267].
- Strohal, Rudolf. 1904. *Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga III*. Karlovac, [**M**: str. 17].
- Ujević, I. 1896. "Orbo (orko)". *ZNŽO* I:228–229.
- Vesnaver, Giovanni. 1901. *Usi, costumi e credenze del popolo di Portole*. Pola, [**M**: str. 279–286].
- Vidossi, Giuseppe. 1936. "Popolaresca". U knjizi *Chirone, Manuale di cultura popolare*. Trento, [**Q** i **M**: str. 443–468].
- Vidossi, Giuseppe. 1960. *Saggi e critti minori di folklore*, Torino: Bottega d'Erasmus, [**Q**: str. 428–435].
- Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* I/1935, [**M**: str. 124, br. 25.; str. 129, br. 31.].
- Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva* [nova serija] 4. 1899–1900, [**Q**: str. 209–210].
- Vrčević, Vuk. 1934. "Razna čvarovanja oli ti sutuke (iz Grblja u Crnoj Gori)". *Srpski etnografski zbornik*, L: [**M**: str. 33, br. 108.].
- Vuletić-Vukasović, Vid. 1934. "Prizrijevanje: Lorko". *Srpski etnografski zbornik* L: [**Q**: str. 172–174 i 194, br. 51.–54. i 121.].
- Vuletić-Vukasović, Vid. 1934a. "Prizrijevanje: Tintilin". *Srpski etnografski zbornik* L:174–176, br. 57.–62.

- Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina* 6. 1899. Wien, [Q: str. 585–586; M: str. 589–592 = Carić 1897].
- Zeitschrift für österreichische Volkskunde* III/1897. Wien, [M: str. 301].
- Zeitschrift für österreichische Volkskunde* XIV/1908. Wien, [Q: str. 112].
- Zorzut, Dolfo. 1924, 1925, 1927. *Sot la nape* [I–III]. Udine, [Q: I, str. 157; III, str. 114].

RUKOPISI

- Ptašinski, Josip. *Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri* [dio VIII]. Rukopisna zbirka Odbora za narodni život i običaje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu br. 111., [Q: str. 12].
- rkp. IEF 80.* Bošković-Stulli, Maja. 1953. *Folklorna građa iz okolice Buja*, [Q: str. 18].
- rkp. IEF 87.* Bonifačić Rožin, Nikola. 1953. *Hrvatski narodni običaji, priče, pjesme iz kotara Rijeke*, [Q: str. 33].
- rkp. IEF 90.* Bonifačić Rožin, Nikola. 1953. *Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz Čićarije i kotara Buzet*, [M: str. 23].
- rkp. IEF 102.* Bošković-Stulli, Maja. 1952. *Narodne pjesme, pripovijetke i običaji iz okolice Šibenika i Drniša*, [Q: str. 77, br. 39.; M: str. 77, br. 38., 40.].
- rkp. IEF 115.* Bošković-Stulli, Maja. 1953. *Narodne pjesme, priče, predaje i drugo sa Šipana i Lastova*, [M: str. 9, br. 2.; str. 10].
- rkp. IEF 136.* Bonifačić Rožin, Nikola. 1953. *Narodne pjesme, priče i drugo sa otoka Raba i i Luna na Pagu*, [M: str. 43–44].
- rkp. IEF 170.* Jardas, Ivo. 1955. *Folklor istočne Istre - Kastavština i Leprinština*, [Q: str. 46].
- rkp. IEF 171.* Bošković-Stulli, Maja. 1955. *Narodne pjesme, običaji, priče, predaje i drugo iz Konavala*, [Q: str. 100, br. 2., str. 102–103, br. 9., str. 107–108, str. 117; M: str. 102, br. 8.].
- rkp. IEF 173.* Bošković-Stulli, Maja. 1955. *Folklorna građa iz istarskog crnogorskog sela Peroj*, [Q: str. 68, br. 17.].
- rkp. IEF 180.* Bošković-Stulli, Maja. 1955. *Folklorna građa okolice Lovinca u Lici*, [Q: str. 130, br. 32.].
- rkp. IEF 203.* Jardas, Ivo. 1956. *Istarsko-primorski folklor (kotar Rijeka)*, [Q: str. 59, br. 1.; str. 65–66, br. 15.; M: str. 64–65, br. 13.–14.].
- rkp. IEF 221.* Bošković-Stulli, Maja. 1957. *Folklorna građa Banije (III)*, [M: str. 129].
- rkp. IEF 251.* Jardas, Ivo. 1956. *Istarsko-primorski folklor (okolica Rijeke)*, [Q: str. 51–53; M: str. 34–36, 51].

- rkp. IEF 257. Bošković-Stulli, Maja. 1956. *Folklorna građa s Pelješca i Neretve*, [M: str. 135–139, br. 78.–81.].
- rkp. IEF 259. Bošković Stulli, Maja. 1957. *Folklorna građa okolice Đakova*, [M: str. 25, br. 14.].
- rkp. IEF 274. Bonifačić Rožin, Nikola. 1959. *Folklorna građa iz Senja i sjeverne Dalmacije*, [M: str. 61, br. 23.].
- rkp. IEF 325. Oštrić, Goroslav. 1958. *Hrvatske narodne priče, predaje, poslovice i drugo sa Dugog otoka, otoka Sestrunj i drugih*, [M: br. 54., 64.].
- rkp. IEF 333. Stepanov, Stjepan. 1959. *Narodne pjesme, priče, zagonetke, brojalice i praznovjerja iz Gacke doline - Lika*, [Q: str. 143, br. 18.; str. 184, br. 41.; str. 201 br. 57.; M: str. 199, br. 55.].
- rkp. IEF 394. Bošković-Stulli, Maja. 1961. *Folklorna građa iz Konavala II*, [Q: br. 11.; M: br. 17., 20., 26.].
- rkp. IEF 414. Bošković-Stulli, Maja. 1962. *Narodne pripovijetke, predaje i pjesme iz Dubrovačke župe i Rijeke dubrovačke*, [M: br. 7.].
- rkp. IEF 429. Bošković-Stulli, Maja. 1963. *Narodne pjesme, pripovijetke i predaje iz Dubrovačkog primorja*, [M: br. 33.].
- rkp. IEF 734. Oštrić, Goroslav. 1966. *Folklorna građa zadarskih otoka*, [M: br. 64.].
- rkp. IEF 751. Bošković-Stulli, Maja. 1967. *Folklorna građa Sinjske krajine god. 1965*, [Q: br. 85., 113.–115.; M: br. 78., 80., 100., 117.].
- rkp. IEF 826. Nikola Bonifačić Rožin. 1967. *Folklorna građa s otoka Brača*, [M: br. 146.].
- rkp. IEF 883. Bošković-Stulli, Maja. 1964. *Narodne pripovijetke, predaje i pjesme s Neretve i Pelješca*, [Q: br. 31., 41., 116., 178.; M: br. 112., 176., 179., 191.].
- rkp. IEF 884. Bošković-Stulli, Maja. 1965–1966. *Narodne pripovijetke, predaje i pjesme s otoka Hvara* [dio I–II], [Q: vol. I, br. 92., 126., 128., vol. II., br. 28., 67., 75.; M: vol. I., br. 34., 37., 55.–56., 63.–65., 92.–93., 102., 111., 123., 126., 150., 155., 199., vol. II., br. 21., 27., 68., 119., 146., 149., 159., 175.–176., 184., 186.].
- rkp. IEF 885. Bošković-Stulli, Maja. 1969. *Narodne pripovijetke i predaje s otoka Brača*, [M: br. 1., 8., 55.].
- rkp. IEF 895. Milićević, Josip. 1969. *Etnološka i folklorna građa otoka Brača*, [Q: str. 200, M: str. 193, 198–200, 209].
- rkp. IEF 1333. Lozica, Ivan, Ljiljana Marks i Tanja Perić-Polonijo. 1985. *Građa korištena za TV emisije "Usmena književnost danas" (Slavonija, otok Hvar, Poljica, Gorica Svetojanska - 1983)*, [M: str. 229].
- Žiža, Stjepan. [Prije 1896.] *Istarske narodne pripovijetke i predaje* [II. Praznovjerje i predrasude]. Rukopisna zbirka Odbora za narodni život i običaje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, br. 72. [prijepis: rkp. IEF 432].